

ATATÜRK'ÜN HATAY POLİTİKASI -II- (1938-1939) *

Dr. YUSUF SARINAY**

Makalenin I.bölümünde (Atatürk'ün Hatay Politikası I. 1936-1937, Sayı:34) uluslararası konjoktörü çok iyi tartan Türkiye'nin iç ve dış kamuoyunda yürüttüğü koordineli ve kararlı politika sonucu Hatay'ın Suriye'den koparılarak "ayrı bir varlık" olarak tescil ettirmesi ele alınmıştır. Makalenin bu bölümünde ise, Hatay'da seçimlerin yapılarak, bağımsız Hatay Devleti'nin kurulması ve Türkiye'ye ilhak edilmesi gene Türk arşivlerine dayanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.*

IV.SEÇİMLERİN YAPILMASI VE HATAY DEVLETİ'NİN KURULUŞU

a. Avrupa'daki Gelişmeler ve Hatay'da Seçimlerin Başlaması

1938 Yılı başında itibaren Avrupa'da uluslararası ilişkiler giderek gerginleşmeye, özellikle Almanya ve İtalya'nın barışı tehdit eden tutumları belirginleşmeye başlamıştır. Berlin-Roma mihverinin Avrupa'da ağırlığını gittikçe hissettirmesi, antirevizyonist devletlerin Türkiye'ye olan ihtiyacını da artırmıştır. Bu gergin durum karşısında Fransa, Ortadoğu'nun en güçlü devleti olan Türkiye ile ilişkilerini düzeltmek ihtiyacını duymuştur. Dolayısı ile Avrupa'da savaş tehlikesinin yaklaşması Sancak konusunda yapılan görüşmelerde Fransa'yı Türk haklarını teslim mecbur bırakmıştır.¹²³ Türk Dışişleri Bakanı Tefrik Rüştü Aras ile Fransız meslektaşları arasında 30 Ocak 1938'de Paris'te yapılan görüşme Avrupa'daki gelişmelerin yarattığı hava içinde geçmiş, Aras; feshedilen anlaşma yerine, yeni bir Türk-Fransız Anlaşması yapabileceklerini ima etmiştir. Diğer taraftan Türkiye'nin itirazını dikkate alan Milletler Cemiyeti Konseyi de 31 Ocak 1938'de seçim yönetmeliğinde gerekli düzenlemelerin yapılmasına karar vermiş ve Seçim Komitesi 7 Mart 1938'de gerekli düzenlemeleri tamamlamıştır.¹²⁴

Bu olumlu hava içinde Hatay'da 1938 Nisan'ında başlaması gereken seçimler 3 Mayıs 1938 tarihinde Milletler Cemiyeti Secim Ko-

* Makalede konu başlıkları, dipnotlar ve Ek numaraları I. makalenin devamı niteliğinde verilmiştir.

** Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

123 Fahir Armanoğlu, a.g.e., s. 350.

124 İsmail Soysal, a.g.m., s. 94.

125 BCA,(030.10.223.504.6) 402.140. Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s. 64.

misyonu'nun gözetimi altında başlamıştır.¹²⁵ Anayasa'ya göre iki dereceli olarak yapılacak olan sancak seçimlerinde 20 yaşını doldurmuş her Hatay'lı erkek, gene Anayasa'da belirtilen cemaatlerden birine serbestçe yazılacaktı. Ancak Hatay'daki Fransız makamları bu defa Türkler aleyhinde tavır takınıp seçim sonuçlarını etkilemeye çalışmışlardır. Daha seçimler başlamadan harekete geçen Fransız mandater memurları Suriye'deki Taşnak ve Hınçak Ermenilerini birleştirerek birçok Ermeni ve Arap'ı Hatay'a sokarak Türkler aleyhinde propağandalara başlamışlardır.¹²⁶ Özellikle seçimlerde Türklerden yana tavır koyan Alevileri baskı ve terör olayları ile sindirmişlerdir. Hatay dışından getirilen Arap ve Ermeniler Sancak vatandaşı olarak kaydedilmiş, bazı Türkler seçim komisyonunun çıkardığı güçlükler sonucu seçmen olarak kaydedilmemiştir.¹²⁷ Antakya'da Fransız istihbarat dairesi tarafından Suriye Vatani Partisi mensuplarına 25 tabanca verilmiş, bazı Türk köyleri basılmıştır. Fransız memurları Türk taraftarlarına şiddet uygulanması, seçimlerde Türklerin asla başarılı olamayacakları, Fransız ordusunun bölgeyi terketmeyeceği yolunda propağandalar yaparak Türkleri psikolojik baskı altına almışlardır.¹²⁸ Özellikle Vatanilerin baskı ve şiddet uygulamalarına göz yummuşlar, hatta teşvik etmişlerdir.¹²⁹ Baskıların yanısıra, Anayasa'da bulunmamasına rağmen, seçim komisyonları bir kısım Türk köylülerini Sünni-müslüman olarak kaydederek Türklerin seçmen sayısı az gösterilmeye çalışılmıştır.¹³⁰ Fransız memurlarının yanısıra tarafsız davranması gereken Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu'nda Türkler aleyhine bazı uygulamalara girişmesi üzerine Türk-Fransız ilişkileri tekrar gerginleşmiştir.

Hatay'da yapılan birinci derece seçimlerde meydana gelen olaylara Türkiye'nin tepkisi bir hayli sert olmuştur. Atatürk 20 Mayıs 1938'de Mersin'de , 24 Mayıs 1938'de Adana'da toplanan askeri birliklere saatlerce süren resmi geçit töreni yaptırarak Fransa'ya göz dağı vermek istemiştir.¹³¹ Bu sırada Türkiye'nin sınıra yığıldığı 30.000 kişilik kuvvetini, Fransızların meseleyi sürüncemede bırakan politikası karşısında 1937 Türk-Fransız Antlaşması gereği Hatay'a sokmaya çalışıldığını görmekteyiz. Nitekim Başbakan Celal Bayar, 31 Mayıs 1938'de verdiği direktifte, sınırdaki askeri birliklerin takviye edilerek Hatay sınırı üzerinde harekete hazır hale getirilmesini istemiştir.¹³²

Bir taraftan Türkiye'nin sert ve kararlı davranışı, diğer taraftan Al-

126 BCA, (030.10.223.505.31) 402.229.

127 BCA, (030.10.223.508.34) 402.386.

128 BCA, (030.10.223.503.17.) 402.88.

129 BCA, (030.10.223.504.52) 402.187.

130 BCA, (030.10.223.504.43) 402.177, BCA, (030.10.223.505.42.) 402.240.Bkz.Ek:14. Soyak, a.g.e., s. 644.

131 Cumhuriyet, 21,25 Mayıs 1938 , Soyak, a.g.e., s. 645-646.

132 BCA, (030.10.223.507.11) 402.311.Bkz. Ek: 20.

manyaların Avusturya'yı işgali ve Çekoslovakya'yı parçalaması sonucu Avrupa'da giderek tehlikeli bir vaziyet alan konjoktürü dikkate alan Fransa, yeniden tavır değiştirmek zorunda kalmıştır.¹³³ Sonuçta Fransa seçimleri 6 gün durdurmuş ve Hatay'daki temsilcisi Garreau'yu azlederek yerine Binbaşı Collet'i seçimler süresince temsilci olarak görevlendirilmiştir.¹³⁴ 6 Haziran 1938'de de Abdurrahman Melek'i Hatay Valiliğine atamıştır.¹³⁵ Abdurrahman Melek'in Fransızların teklifini kabul etmesi, başta Tayfur Sökmen olmak üzere Hatay Türklerinin ileri gelenleri tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Ancak Hatay'daki Başkonsolos'lüğün Abdurrahman Melek vazifeyi benim emrimle kabul etti demesinden sonra Türkler durumu kabullenmişlerdir.¹³⁶

Hatay yönetiminde yapılan değişikliklere paralel olarak 9 Haziran 1938'de seçimler tekrar başlatılmasına rağmen, sonuçlar Türkler aleyhine gelişmeye devam etmiştir. Seçimlerin tatil edildiği dönemde dahi, Arap tethişçiler köy köy dolaşarak Türk listelerine yazılanların veya yazılmak isteyenlerin katledileceği ve evlerinin yağma edileceği şeklinde propagandaya devam etmişler, Hoybun Cemiyeti de Suriye Vatanilerinin yardımını ile Türkler aleyhinde bildiri dağıtmıştır.¹³⁷ Seçimlerde, gelişmeleri günü gününe takip eden Türkiye, Hatay'da Türklerden 22 Milletvekili çıkarmayı hedeflemiş ve bunu Fransa'ya da kabul ettirmiştir.¹³⁸ Halbuki 15 Haziran 1938 tarihi itibarıyla Türk seçmenlerin sayısı, diğer unsurların toplamından aşağı idi.¹³⁹ Bu farkın hariçten getirilerek Hatay nüfsuna kaydedilen Ermeni ve Araplar ile Türk listelerine kaydolması engellenen Alevi ve bir kısım Türklerden kaynaklandığı anlaşılıyordu.¹⁴⁰ Bu durum karşısında Türkiye, seçimlerin ertelenerek durumun Türkler lehine düzeltilmesi için harekete geçmiştir. Türkiye bu amaca ulaşmak için Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu'nun Hatay'ı terketmesi ve sorunu Türkiye ile Fransa'nın birlikte çözmesini istemektedir.¹⁴¹ Bu fikri Fransa'nın

133 Armaoğlu, a.g.e., s. 277-278.

134 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 277-278.

135 Abdurrahman Melek, a.g.e., 49.

136 BCA (030.10.223.508.1) 402.353.BCA (030.10.224.510.17).402.462 Ayrıca Abdurrahman Melek'in özgeçmiş hakkında Bkz.BCA (030.10.223.507.24).402.326.

137 BCA.(030.10.223.507.17).402.318.

138 BCA.(030.10.223.505.7).402.203.

139 Aradaki farkın 5090 olduğu belirtilmektedir. BCA (030.10.223.508.12) 402.364. Bu arada seçmen yazımı devam etmiş. Seçimler durdurulduğu zaman aradaki fark 3770'e düşmüştür. BCA (030.10.224.510.17)402.462.

140 BCA (030.10.224.510.17)402.462.

141 Türkiye bu amaçla daha Mayıs ortalarında zemin yoklamaya başlamıştır. 14 Mayıs'ta Hatay'da Fransız temsilcisi ile görüşen Antakya Başkonsolusu Celal Karasapan Ankara'ya gönderdiği raporunda, Fransız temsilcisinin, seçim komisyonuna müdahalede bulunamayacağını, ancak gerekirse seçimleri durdurup Türk ve Fransız hükümetlerinin direkt temasa geçerek bir komisyon teşkil edip, seçime devam edilebileceğini söylediğini kaydetmektedir. Başkonsolos yaptığı yorumda "...bu suretle Fransızların buradaki delegeleri ağızından baklayı çıkarmış bulunuyor" diyerek Fransa'nın bu fikre yakın olduğunu değerlendirmektedir. BCA (0.30.10.223.504.46) 402.180. Ayrıca Yunus Nadi,"Hatay meselesinde muhabatımız Fransa'dır. dost olarak veya hasım halinde" diyerek Türkiye'nin politikasını ortaya koymaktadır.

da kabul etmesi üzerine, Türk ve Fransız Hükümetleri Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu'nun çalışmalarını durdurmasını birlikte istemişler ve komisyon 29 Haziran 1938'de Hatay'dan ayrılmıştır.¹⁴² Artık Hatay sorunu Türkiye ile Fransa arasında ikili görüşmelerle çözüme yoluna gidilecektir.

b. Türkiye ile Fransa Arasında İmzalanan Askeri ve Dostluk Antlaşması

Yukarıda da belirtildiği gibi, Fransa Avrupa'da giderek tehlikeli bir hale gelen konjonktürü de dikkate alarak Hatay konusunda uyuşmazlığa son vermek amacıyla Türkiye ile ikili görüşmelere razı olmuştu.

Fransa'nın politikasında meydana gelen bu yumuşamaya paralel olarak; Türk ve Fransız hükümetlerince Sancak'ın toprak bütünlüğünü garanti altına alan 29 Mayıs 1937 Antlaşması'nın 2. ve 3. maddesine dayanarak iki ülke askeri heyetleri 17 Haziran 1938'de Antakya'da görüşmelere başlamışlardır. Bu görüşmelerde Orgeneral Asım Gündüz başkanlığında bir askeri heyet görevlendirilmiş, ¹⁴³ bir gün sonra bu heyete Dışişleri Bakanlığı'ndan Elçi Cevat Açıkalin dahil edilmiştir.¹⁴⁴ Fransa'yı ise Yakınoğu Ordusu Komutanı General Huntziger temsil etmiştir.

17 Haziran 1938 tarihinde askeri heyetler arasında başlayan görüşmelerde Fransa, Hatay'a girecek Türk müdahale kuvvetinin sembolik bir kuvvet olmasını, sadece İskenderun mıntıkasında konuşlandırılmasını ve bir taburdan ibaret olmasını istemiştir.¹⁴⁵ Halbuki Türkiye; topçu birliği dahil olmak üzere bölgedeki Fransız kuvvetlerinin miktarı kadar takviyeli bir alayı Hatay'a sokmak istemekteydi. Fransız askeri temsilcisi Türk teklifine karşı çıkmış, özellikle Türkiye'nin Hatay'a topçu birlikleri sokmasına itiraz etmiş, sonuçta görüşmeler uzamıştır.¹⁴⁶ Günlerce süren müzakerelerden sonra 3 Temmuz 1938 tarihinde Türk-Fransız Askeri Antlaşması imzalanabilmiştir.¹⁴⁷

Bu antlaşma ve 32 maddelik ek protokole göre, Sancak'ın toprak bütünlüğü, siyasi statüsü ile sükun ve asayiş 6000 kişilik bir kuvvet ta-

---

Cumhuriyet 20 Haziran 1938, Türkiye, ikili görüşmelerle Hatay konusuna çözüm bulunması fikrini Haziran'ın ilk haftasında Paris'te yapılan müzakerelerle Fransa'ya da kabul ettirmiştir. Cumhuriyet, 8 Haziran 1938.

¹⁴² Soysal, a.g.m., s. 95.

¹⁴³ Askeri heyet üyeleri için Bkz. BCA (030.18.01.83.51.11)2/8971,Bkz.Ek:21.

¹⁴⁴ BCA (030.18.01-83-52-11).2/8991.

¹⁴⁵ BCA (030.10.223.508.18) 402.370.

¹⁴⁶ Görüşmeler ve üzerinde mutabakata varılan hususlar için Bkz. BCA (030.10.223.508.48).402.401, BCA (030.10.24.505.4.)402.417.

¹⁴⁷ Antlaşma metni için Bkz. BCA (030.10.224.510.9.) 402.453.

rafından sağlanacaktı. Bu kuvvetlerin 1000'i Sancak'tan geri kalan kısmı yarı yarıya (2500-2500 olmak üzere) Türk ve Fransız kuvvetlerinden oluşacaktı. Hatay'ın iç ve dış güvenliğinin sağlanması için Türk ve Fransız kuvvetleri işbirliği yapacaklardı. Ayrıca Antlaşmada Türk Kuvvetlerinin Hatay'a gireceği günün birlikte tesbit edileceği, kuvvetlerin geçeceği ve konuşlandırılacağı yerlerle ilgili teknik ayrıntılar da bulunuyordu.

Fransızların önceki oyalama politikasına sinirlenen ve bu sebeple daha müzakereler sırasında Hatay'a girecek birliklerin hazırlanmasının hükümete telkin eden Atatürk; Anlaşma haberini alır almaz, Fransa ile acele temas edilmesini ve Türk kuvvetlerinin ertesi günü Hatay'a girmesini emretmiştir.¹⁴⁸ Sonuçta Türk öncü birlikleri 4 Temmuz'da esas birlikler de 5 Temmuz 1938 'de Kurmay Albay Şükrü Kanatlı komutasında Payas ve Hassa üzerinden Hatay topraklarına girmiştir.

Türk ordusunun Hatay'a girişi, Hatay Türkleri tarafından büyük törenler ve sevinç gözyaşlarıyla karşılanmış bozulan moralleri düzelmiştir.¹⁴⁹ Hatta Türk ordusu, Türk olmayan unsurlar tarafından da tezahüratla karşılanmıştır.¹⁵⁰ Hatay meselesinin çözümünde önemli bir dönüm noktası teşkil den bu olayı Başbakan Celal Bayar'da, Genelkurmay Başkanı'na gönderdiği kutlama telgrafında siyasi hayatımızda önemli bir merhale olarak görmektedir.¹⁵¹

Diğer taraftan 1938 Mayısının ortalarında Cenevre, Paris ve daha sonra Ankara'da devam eden Türk-Fransız görüşmeleri de askeri müzakerelere paralel olarak devam etmiş, olumlu bir hava içinde geçmiştir.¹⁵² Bu görüşmeler sonunda da Türk Dışişleri Bakanı ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Ponsot arasında 4 Temmuz 1938'de Ankara'da Türk-Fransız Dostluk Anlaşması imzalanmıştır.¹⁵³ Anlaşmanın imzalandığı gün taraflar arasında ortak bir demeç ile optanlara dair bir de protokol imzalanmıştır.¹⁵⁴

148 Soyak, a.g.e., s. 640.

149 BCA (030.10.224.510.18) 402.463.BCA (030.10.224.510.21) 402.466. Cumhuriyet Gazetesi "Türk ordusu Hatay'a girdi" 5 Temmuz 1938, "Hatay'ın matemli kızı kara elbisesini yırtarak dün ayıldıza kavuştu" 6-8 Temmuz 1938, başlıklarıyla olayı duyururken karşılama töreni ile ilgili fotoğraflara geniş yer vermektedir.

150 BCA (030.10.224.510.20)402.465.

151 BCA (030.10.224.510.14) 402.458 Ek22, Türk hükümeti 29 Temmuz 1938 tarihinde kabul ettiği bir kararname ile Hatay'a yapılan bu hareketi, sefer mahiyetinde "mühim ve hususi ehemmiyeti haiz hareketlerden sayarak, görevli subay ve erlere tayin bedeli ödenmesini kararlaştırmıştır. BCA (030.18.01.84.71.16)2/9376.

152 Görüşmelerde anlaşmaya varılan hususlar için Bkz., BCA (030.10.223.505.7) 402.203.

153 Anlaşmanın metni için Bkz. Atatürk'ün Milli Dış Politikası, C.II.s.626-627.

154 Ortak demeç için Bkz., a.g.e., s. 628-629 Hatay'da yaşayan Suriye, Lübnan ve Türk menşeli şahısların vatandaşlık seçme hakkı ile ilgili olarak imzalanan optanlara dair protokol için Bkz. BCA (030.10.224.510.10) 402.454. Atatürk'ün dış Politikası, C.II.s.630-631.

Türkiye'nin feshettiği 1930 tarihli Dostluk Anlaşması'nın yerine geçmek üzere imzalanan bu Anlaşma ve ortak demece göre, taraflar işlerinden birine yönelik siyasî ve iktisadî hiçbir anlaşma ve kombinozona girmeyecekler, taraflardan biri saldırıya uğrarsa, diğer taraf saldırgana yardımda bulunmayacaktı. Ayrıca taraflar Hatay'ın toprak bütünlüğünü garanti altına alan 1937 Anlaşması'ndan dolayı kendilerine düşen yükümlülüklerin yerine getirilmesini gerektirecek bir durum karşısında birbirlerine gerekli kolaylıkları göstermek için istişarede bulunacaklardı. Diğer taraftan ortak demeçte, 29 Mayıs 1937 tarihinde kabul edilen İskenderun Sancağı Statüsü ve Anayasası'nın yürürlüğe girmesi ve Hatay'da Türklerin üstünlüğü Fransa tarafından kabul edilmiş, ancak meselenin Türkiye için toprak sorunu olmadığı teyid edilmiştir. Fransa bu son hükümle Türk kuvvetlerinin Hatay 'a girmesini kabul etmekle beraber Türkiye'nin Hatay'ı kendisine ilhak etmesini önlemeyi amaçlamıştır. Fakat, gerek Hatay'la ilgili, gerekse, 1939 Türk-İngiliz -Fransız ittifak görüşmeleri ve gelişen olaylar sebebiyle, bu anlaşma taraflarca onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiş, Türkiye açısından da bağlayıcı olmamıştır.

c. Seçimlerin Tamamlanması ve Hatay Devleti'nin Kuruluşu

Türk-Fransız Askeri ve Siyasî Anlaşmalarının imzalanmasından sonra, iki hükümet, Hatay'da seçimlerin Türk-Fransız otoritelerinin ortak denetiminde tamamlanması ve işbirliğine devam edilmesi konularında anlaşmışlardır. Bunun üzerine Türkiye, seçim işlerini Fransız Yüksek komiseri'nin Hatay'daki temsilcisi Albay Collet ile birlikte yürütmek üzere Cevat Açıkalın'ı fevkalade murahhas olarak Hatay'a tayin etmiştir.¹⁵⁵ Cevat Açıkalın Hatay'a giderek 15 Temmuz 1938'de Fransız temsilci ile resmi temaslara başlamıştır. Bu temaslarda seçimlerin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi ve daha önce Türkler aleyhinde yapılan bazı uygulamaların ortadan kaldırılması için bir takım kararlar alınmış ve uyulamaya geçilmiştir. Bu kararlara göre, seçimleri yürütmek üzere Türk temsilci Cevat Açıkalın., Fransız temsilci Collet, Hatay Valisi Abdurrahman Melek ve Türk Cemaati mümessili sıfatı ile (Hatay Halk Partisi Başkanı) Abdülgazi Türkmen'den oluşan bir seçim komisyonu (İntihab-ı Ali komisyonu) kurulmuştur. Bu komisyon'a diğer cemaatlerden de birer temsilci alınmıştır. Seçimlerde görevli özel mahkeme de 2 Türk, 1 Fransız hakim görevlendirilmiş, daha önce oluşturulan müracaat komiteleri ihtiyaç kalmadığı gerekçesi ile lağvedilmiş, yeni seçim büroları açılmıştır.¹⁵⁶ Ayrıca seçmen yazımızda daha önce yapılan haksızlıkları ortadan kaldırmak amacıyla, baskı ve şiddet uygulanan yerlerdeki seçmen yazımlarını yenilemek, hileli kayıtları tetkik etmek ve Hatay do-

155 BCA (030.10.224.511.8).402.480.Melek.a.g.e., s. 58.

156 BCA (030.10.224.511.9) 402.481.

ğumlu olmadığı halde kaçak getirilerek kayıt edilen Ermeni ve Arapları kayıtlardan düşmek konusunda da karar alınmıştır. Böylece Türkiye için Hatay davasının esası demek olan seçmen kayıt işlerindeki dengesizlik ve haksızlıkları telafi edilme yoluna gidilmiştir. Bu arada Türkiye Ermeni Patriği Mesrop Maroyan, İçişleri Bakanlığı ve CHP Genel Sekreterliğine 2 Temmuz 1938 tarihinde müracaat ederek Hatay'daki Ermenilerden Türkler aleyhine çalışanları ikaz etmek amacıyla iki tane Rahib'i Hatay'a göndermek için izin istemiştir.¹⁵⁷

Yeni oluşturulan Seçim Komisyonu bir bildiri yayınlayarak 22 Temmuz 1938 tarihinde Milletler Cemiyeti Seçim Komisyo'nun bıraktığı yerden seçimlere devam edileceğini açıklamıştır. Böylece 22 Temmuz'da başlayan seçim işlerinde Anayasa gereği 20 yaşını doldurmuş Hatay'lı erkekler birinci derece seçmen olarak istedikleri cemaat listelerine kendilerini yazdırmaya başlamışlardır. Özellikle Hatay Halk Partisi ve Vali Abdurrahman Melek'in verdiği rakamlar ve bilgiler ışığında; Reyhaniye bölgesinde kayıtların tekrar yapılması, baskı ve şiddet sonucu kendilerini Türk listelerinden başka bir listeye yazdırdıklarını beyan edenlerin (Türk Alevi Arap vb) Türk listelerine yazılmaları, henüz kaydedilmemiş olanların kaydedilmesi ve Suriye'den getirilerek kayıtları yapılan Ermeni ve Arapların listelerden silinmesi hususlarında harekete geçirilerek listelerde Türkler lehine denge sağlanmıştır.¹⁵⁸

1 Ağustos 1938 günü tamamlanan birinci derecede seçmen yazımına göre, Türk cemaatine 35.847, Alevi 11.319, Ermeni 5504, Arap 1845, Rum Ortodoks 2098 ve diğer cemaatlere 359 kişi kayıt yaptırmıştır. Seçimlerin bu devresinde Türk listelerine 15.080 kişi daha yazılmış, kayıt işleri herhangi bir olay meydana gelmeden tamamlanmıştır.¹⁵⁹ Bunlardan her 100 seçmen bir ikinci derece seçmen sayıldığından 358 Türk, 113 Alevi, 55 Ermeni, 18 Arap, 20 Rum-Ortodoks ikinci derecede seçmen olarak kabul edilmiştir. Bu sonuçlara göre, toplam 40 milletvekilinden her cemaate düşen sayı da 22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Arap, 2 Ortodoks-Rum olarak tesbit edilmiştir.¹⁶⁰

Bu işlemlerin tamamlanmasından sonra, 20 Ağustos 1938 tarihinde Antakya, İskenderun ve Kırıkhan kazalarında ikinci derece seçmenler tarafından milletvekillerinin seçileceği ilan edilmiştir. Bu sebeple Türk Milletvekillerinin kimlerden oluşacağı konusunda çalışmalara başlanmıştır. Öncelikle Hatay davasına büyük hizmetler yapmış olan Tayfur Sökmen'i kurulacak yeni devlette etkili bir görev vererek Hatay'a gön-

157 BCA CHP Evrakı, B.3 sıra no: 753 konu no: 687.Bkz.Ek.24.

158 BCA (030.10.224.511.12.)402.484.

159 BCA (030.10.224.512.28) 402.531.Bkz.Ek:25.

160 Y.a.g.belge, Ayrıca ikinci derecede seçmen ve milletvekillerinin kazalara göre dağılımı için bkz. BCA (030.10.224.512.32)402,537.Bkz.Ek:26.

dermek isteyen Türkiye, Milletvekili seçtirmek istemektedir. Bu amaçla emir verilen Cevat Açıkalın, Tayfur Sökmen'i Reyhaniye' de Ata namı ile seçmen olarak kaydettirdiğini, ancak O'nun Sancak vatandaşı olmadığını, gizli bir kayda dayanarak milletvekili adayı yapmanın zor olacağını belirtmektedir. Fakat Anayasa'nın 24. maddesine göre Başbakan veya Bakanların Milletvekili olma şartı bulunmadığını, bu sebeple Tayfur Sökmen'e Meclis Başkanı olmamak şartıyla, Başbakanlık ve Bakanlık verilebileceğini, bunu Fransız temsilciye de kabul ettirmenin daha kolay olacağını belirtmekte ve Milletvekili listesinin bir an önce gizli olarak gönderilmesini istemektedir.¹⁶¹ Bu arada Ağustos başlarından itibaren Türkiye'de Hatay'da milletvekili seçilecek ve hükümette görev alacak kişilerle ilgili çalışmalara başlamıştır.¹⁶² Bu konuda görevlendirilen Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, Cevat Açıkalın, Tayfur Sökmen, Fethi Denli, Abdurrahman Melek, Dört Yol'da bir toplantı yapmışlardır. Toplantıda Şükrü Sökmensüer, Hatay Devlet Başkanlığı için Atatürk'ün Tayfur Sökmen'i teklif ettiğini belirtmiş, Abdurrahman Melek ile Tayfur Sökmen arasındaki gerginlik giderilmiş, Hatay'da Milletvekili seçilecek ve hükümette görev alacak kişiler konusunda görüş alışverişi yapılmıştır.¹⁶³ Toplantıdan sonra Ankara'ya dönen Şükrü Sökmensüer, hazırladığı raporu İçişleri Bakanlığına sunmuş, İçişleri Bakanlığı da onay için 10 Ağustos 1938 tarihinde Başbakanlığa arz etmiştir.

Başbakanlığa onay için sunulan bu raporda, Hatay Devlet Başkanlığı için ilk adayın Tayfur Sökmen olduğu, şayet herhangi bir sebeple O'nun seçilememesi durumunda kardeşi Abdullah veya İnyet Mürsel'in bu göreve getirilmesi teklif edilmektedir. Meclis Başkanlığı'na Abdülgani Türkmen'in, Başbakanlığa Abdurrahman Melek'in, Bakanlıklara'da Ahmet Faik Türkmen, Cemil Yurtman, Abdullah Fevzi, Cemal Baki ve Kemal Alper'in getirilmesi önerilmektedir. Hatay Meclisi'nde çoğunluğu sağlayabilmek için Devlet ve Bakanlık görevlerine getirilecek Türklerin Milletvekili olmaması gerektiği, şayet diğer unsurlardan bakanlık görevi verilecek birisi olursa, onun aynı zamanda Milletvekili olmasının faydalı olacağı belirtilmektedir. Rapor'da Milletvekili adaylıkları için de iki liste hazırlanmıştır. Bu listelerden ilk 22'si tercihen milletvekili olması istenilenler, ikinci 22 kişi de yedek listedir. Milletvekili listesinin hazırlanmasında adayların Türk olmaları ve Ankara'ya bağlı bulunmalarının esas alındığı vurgulanmaktadır. Diğer taraftan manda döneminde birtakım bocalamalar geçirdikten sonra Türkiye'nin Hatay'la yakından ilgilendiğini gören ve milli davaya sıkı sıkıya bağlanan bazı kişilerin de, ister Hatay'da, ister halen Türkiye'de olsun milletvekili olması gerektiği belirtilmekte ve bunlara Suphi Bereket, Adalı Hacı Mehmet,

161 BCA (030.10.224.512.29) 402.532.

162 BCA (030.10.224.512.38) 402.538.

163 Melek, a.g.e., s. 61-62; Sökmen; a.g.e., s. 106-107.

Kuseyri ailesinden Naci vb. kişiler örnek gösterilmektedir. Ayrıca Arap, Ermeni ve Ortodoks Milletvekillerinin de Türk tezine yakın olan kişilerden seçilmesi için gayret gösterileceğine işaret edilmekte ve listenin 15 Ağustos'a kadar Cevat Açıkalın'a bildirilmesi istenilmektedir.¹⁶⁴ Sonuçta Başbakan tarafından onaylanan liste Cevat Açıkalın'a bildirilmiş, O'da listeleri Hatay Halk Partisi'nde yapılan bir toplantıda açıklamıştır. Abdurrahman Melek hatıralarında milletvekili adayları arasında kendisini Dört Yol toplantısında bildirdiği isimlerden ancak 7-8 kişinin kaldığı, eski muhaliflerden ve Hatay'da oturmayanlardan da bazı kişilerin listeye girmiş olduğunu, Partide eskiden beri çalışan arkadaşların bu sonucu hayretle karşıladıklarını, ancak hiçbirinin karşı çıkmadığını belirtmekte ve azınlık Milletvekili adaylarını da kendisinin aynı zamanda mandater yönetimi de memnun etmiş kişilerden seçtiğini kaydetmektedir.¹⁶⁵

Milletvekili listelerinin hazırlanmasından sonra 21 Ağustos'ta listeler ilan edilmiş, 24 Ağustos'ta da milletvekili seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerde Türk adayların toplam sayısı 22 olduğu için seçim yapılmaksızın hepsi seçilmiş sayılmıştır. Seçim sonuçlarına göre, Antakya'da 14 Türk, 7 Alevi, 2 Arap, 2 Ermeni, 1 Ortodoks-Rum, Kırıkhan'da 5 Türk, 2 Ermeni olmak üzere 40 Milletvekili seçilmiştir.¹⁶⁶ Bu sonuçlara göre, Türkiye'nin kararlı ve planlı bir şekilde olaya yaklaşması neticesinde arzu edilen sonuç alınmış, Hatay Meclisi'nde Türkler salt çoğunluğu elde etmişlerdir.

Hatay'da seçimlerin tamamlanmasından sonra, meclisin açılması ve devletin kuruluşu için hazırlıklar hızla tamamlanmıştır. Bu arada Cevat Açıkalın'ın daveti üzerine 25 Ağustos 1938'de Tayfur Sökmen Hatay'a gelmiş, Halk Partisi ve halk tarafından törenlerle karşılanmış, Fransız temsilci Collet ile de samimi bir havada görüşme yapmıştır.¹⁶⁷ Tayfur Sökmen 'in ittifakla devlet başkanlığına seçilmesi için gerekli çalışmalar yapılmış, Meclis Başkanı ve yardımcılarının kimlerden olacağı, encümenlerin Türklerin çoğunluk olacak şekilde teşkili, meclisin açılışında söylenecek nutuklar, fark gözetilmeksizin milletvekillerine ödenecek maaşlar dahi önceden tespit edilme yoluna gidilmiştir.¹⁶⁸ Ayrıca daha meclis toplanmadan kurulacak hükümetin tamamen Türk Bakanlardan oluşmasına, açılış konuşmasını da Meclis Başkanı seçilecek olan Abdülğani Türkmen'in yapmasına karar verilmiştir.¹⁶⁹

Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra, nihayet 2 Eylül 1938'de Hatay Meclisi açılmıştır. Sancak Statüsüne göre resmi dil Türkçe ve

164 BCA (030.10.224.512.40)402.526.Bkz.Ek:27

165 Melek, a.g.e., s. 62.

166 Soysal, a.g.m., s. 97, Melek, a.g.e., s. 61-65.

167 BCA (030.10.224.513.3) 402.542, BCA (030.10.224.513.5) 402.544.

168 BCA (030.10.224.513.1) 402.542, Bkz.Ek:28, BCA (030.10.224.513.6.) 402.544.

169 BCA (030.10.224.513.10.) 402.548, BCA (030.10.224.513.12) 402.550.

Arapça olduğu halde bütün milletvekilleri Türkçe yemin etmişlerdir. Halk Partisi Başkanı Abdülgani Türkmen Meclis Başkanlığı'na , Tayfur Sökmen de Abdurrahman Melek'i hükümeti kurmakla görevlendirmiştir.¹⁷⁰ Abdurrahman Melek tarafından oluşturulan Bakanlar Kurulu, daha önceden tesbit edildiği gibi, Adliye Bakanı Cemil Yurtman, Maliye ve Gümrük Bakanı Cemal Baki, Maarif ve Sıhhiye Bakanı Faik Türkmen, Nafia ve Ziraat Bakanı Kemal Alpar'dan teşkil edilmişti. Bakanlarının tamamı Türklerden meydana gelen hükümetin programında Hatay Halk Partisi'nin programınının hemen hemen aynısı idi. 6 Eylül 1938'de toplanan Hatay Meclisi hükümete güven oyu vermiş, aynı gün Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanan Anayasa onaylanmış, devletin resmi adı "Hatay Devleti" olarak değiştirilmiş, milli marş olarak Türk İstiklal Marşı ve yeni bayrak kanunu kabul edilmiştir.¹⁷¹ Meclis 7 Eylül 1938 tarihinde tekrar toplanarak, hükümete geçici kanun çıkarma yetkisi vermiş ve hükümet icraatlarına başlamıştır.¹⁷² Türkiye Cumhuriyeti de yeni kurulan Hatay Devleti'nin acil ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için hemen 50.000 TL. ödenek göndermiştir.¹⁷³

Türkiye, gerek Milletler Cemiyeti çerçevesinde Fransa ile yürüttüğü diplomatik mücadele ve imzaladığı anlaşmalar, gerekse devletin şekillenmesinde Hatay'da izlediği Politika ve yaptığı çalışmalar ile Hatay'ın Anavatan'a ilhaki yolunda önemli bir mesafe katetmiştir. Hatay davasını kendisi için bir onur ve namus meselesi olarak telakki ederek başından itibaren bizzat yönlendiren ve Türkiye'ye ilhak yolunda artık dönüşü olmayan bir safhaya vardırın Atatürk 10 Kasım 1938 tarihinde ebediyete intikal etmiştir.

V. HATAY'IN TÜRKİYE'YE İLHAKI

2 Eylül 1938 tarihinde kurulan Hatay Devleti, gerçekte her yönüyle yapay ve geçici bir niteliğe sahipti. Bu haliyle bir yıla yakın varlığını sürdüren Hatay Devleti, 23 Haziran 1939 tarihinde hukuken ortadan kalkmış, Türkiye'nin bir vilayeti haline gelmiştir. Bu süre zarfında, bir taraftan Hatay Türklerinin biran önce Türkiye'ye bağlanma arzuları doğrultusunda yapılan siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve adli düzenlemelerle Türkiye ile bütünleşmesinin eşğine gelen Hatay, diğer taraftan Avrupa konjoktürünün hızla değişmesine paralel olarak Fransa ile imzalanan anlaşma ile hukuken Türkiye'ye ilhak olacaktır.

170 BCA (030.10.224.513.13) 402.550; Sökmen, a.g.e., s. 108.

171 BCA (030.10.224.513.16) 402.553, Mehmet Tekin, *Tarihte Hatay ve Hatay Devleti*, Anakaya, 1986, s. 76-77. Kabul edilen bayrak Türk bayrağı gibi al zemin üzerine beyaz ay yıldızlı idi. Türkiye Cumhuriyeti Bayrağı'ndan farkı sadece yıldızın ortası dolu olmayıp beyaz çizgi halinde bulunuyordu. Soyak, a.g.e., s. 652.

172 BCA (030.10.224.513.20) 402.556.

173 BCA (030.10.224.513.25) 402.561.

a. Türkiye-Hatay İlişkileri ve Yapılan Düzenlemeler

Hatay Devleti'nin yöneticileri kendilerini Anavatan'ın bir parçası olarak terakki ettikleri için Türkiye'de yürürlükte olan kanunları, Hatay Meclisi'nden bölüm bölüm geçirerek uygulamaya başlamışlardır. Kanunların hazırlanması ve uygulanması ile devlete işlerlik kazandırılmasında Türkiye ile sıkı bir işbirliği yapmışlardır.

Özellikle Hatay Devleti'nin Suriye ve Fransa'nın etkisinden kurtaracak idari, adli, ekonomik ve diğer konularda yeni düzenlemelere hız verilmiştir. Bu çerçevede, Hatay Devleti adına vergi alınmaya başlanmıştır.¹⁷⁴ 20 Ekim 1938 tarihinde Suriye'nin Hatay sınırlarını kapatması üzerine İskenderun gümrüğüne el konularak Hatay Devleti adına vergi alınmaya başlanmıştır.¹⁷⁵ Ortaya çıkan bu krizde Türkiye Hatay Devleti'ni desteklediğini resmen ilan ederek, Türkiye sınırını açmış ve gümrük vergilerini kaldırmıştır.¹⁷⁶ Bundan sonra 13 Kasım 1938 tarihinden itibaren İskenderun limanına girecek yabancı ülke gemilerine Hatay Bayrağı çekme mecburiyeti getirilmiştir.¹⁷⁷ Hatay'da 29 Ekim 1938'de Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'in katılması ile Cumhuriyet Bayramı törenleri düzenlenmiş, Suriye'nin çıkardığı güçlükler sebebi ile bir müddet Hatay'ın posta işleri Türkiye'den yürütülmüş, daha sonra Türkiye'de Hatay adına pullar bastırılarak Hatay'a gönderilmiştir. Önce devlet memurları maaşı Türk parası ile ödenmeye başlanmış, daha sonra Suriye parası yerine Türk parası resmen ikame edilerek Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın İskenderun'da bir şubesi açılmıştır. Ayrıca Hatay vatandaşlarının Türkiye Konsolosluklarından pasaport alarak seyahat etmeleri de sağlanmıştır. Diğer taraftan asayişini temin edecek emniyet teşkilatı ve eğitim sahasında da gerekli düzenlemeler hızla gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁸

Hatay'da yapılan bu faaliyetle Türkiye ile koordineli bir şekilde yürütülmüştür. Nitekim Hatay ile Türkiye arasındaki yakınlık ve bağlılığı daha ziyade geliştirerek Anavatan'a ilhakına zemin hazırlamak amacıyla Türkiye 'de de çalışmalar yapılmaktaydı. Olayların hızla gelişmesi üzerine koordinasyonun sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi amacıyla; Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu başkanlığında bir Hatay İstişari Heyeti ve bir de Hatay bürosu tesis edilerek çalışmalar hızlandırılmıştır.¹⁷⁹ Sonuçta Hatay İstişari Heyeti tarafından tespit edilen

174 BCA (030.10.224.513.32) 402.565.

175 BCA (030.10.224.513.53) 402.483; Melek, a.g.e., s. 72-75.

176 BCA (030.18.1.2.85.95.8.) 2/9853; BCA, (030.10.224.514.3) 402.588; Sökmen, a.g.e., s. 114-115.

177 BCA, (030.10.224.514.6) 402.592.

178 Geniş bilgi için bkz. BCA (030.18.1.2.85.100.14) 2/9963.402.37; BCA, (030.18.1.2.85.110.4) 2/10150; Melek, a.g.e., s. 78-79.

179 BCA (030.10.224.514.20) 402.605 Bkz.Ek:29.

esasların yürürlüğe girmesi hususunda Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından bir kararname çıkarılmıştır.¹⁸⁰ Bu çerçevede, Türkiye'de yürürlükte olan kanunların Hatay Devleti kanunu olarak kabul edilmesi ile gerekli hukuki düzenlemeler tamamlanmıştır.¹⁸¹ Yapılan hukuki düzenlemelere paralel olarak devlet kadrolarında da gerekli değişiklikler yapılarak, Hatay Devleti büyük oranda Suriye ve Fransa'nın etkisinden kurtarılmıştır.

Türkiye-Hatay Devleti ile işbirliği halinde yukarıda bahsedilen düzenlemeleri yaparken, hiçbir zaman Hatay'ın Anavatan'a ilhakından resmen söz etmemiştir. Ancak 1939 Mart'ında Tayfur Sökmen'in Antalya'dan Melek'in de Gaziantep'ten milletvekili seçilerek TBMM'ne girmeleri, Hatay'ın Türkiye'ye ilhak edilmek üzere olduğu kanaatini kuvvetlendirmiştir.¹⁸²

Diğer taraftan Hatay davasının kazanılmasında büyük bir role sahip olan Hatay Halk Partisi, devletin kurulmasından sonra faaliyetlerini durdurmuştur. Türkiye'ye ilhak yolunda Hatay halkını sosyal ve kültürel yönden de kazanmak amacı ile Hatay'da CHP ve Halkevleri teşkilatlarının etüdlerini yaparak, tekrar kurmak ve faaliyetlerini hızlandırmak için Tekirdağ milletvekili Rahmi Apak 11 Şubat 1939 tarihinde görevlendirilmiştir.¹⁸³ Hatay'a giden Rahmi Apak, CHP Genel Sekreterliğine 20 Şubat 1939 tarihinde yazdığı raporda; Fransızların Suriye'de bir Alevi, bir Ermeni ve hatta bir Kürt bağımsız camiası yaratmak konusundaki temayülleri dikkate alınarak kurulacak Parti ve Halkevlerinin Hatay'daki Türklerin dışındaki unsurları da kazanmak için çalışmalarının faydalı olacağı bildirmektedir.¹⁸⁴ Nitekim Mart 1939 tarihinde Antakya merkezinde bir teşebbüs komitesi kuran Rahmi Apak; başta İskenderun, Kırıkhan ve Reyhaniye olmak üzere kazalarda parti ve Halkevlerini kurarak, köy ve mahalle ocaklarının teşkil edilmesine başlamıştır. Teşkilatlanma esnasında halka en küçük bir mali yükün getirilmemesi için Ankara'dan para isteyen Apak'a masraflar için 5.000 TL.

180 BCA (030.18.01.86.15.10.) 2/10436 Bkz.Ek:30.

181 Melek a.g.e., s. 77-78.

182 Melek, TBMM'nde yemin ettikten sonra Hatay'a döndüğü zaman gazetecilere "Türkiye'de başta Cumhurbaşkanı oldukları halde bütün Türk milletinin Hatay hakkında gösterdikleri alaka o derece büyüktür ki Türkiye ve Hatay tek bir kalp olarak çarpmaktadır." şeklinde verdiği beyanatın gerek Hatay'da gerek dışarda ilhak kararı arefesinde bulunduğu şeklinde yorumlandığını belirtmektedir. Melek, a.g.e., s. 81.

183 BCA, CHP Evrakı, B3 sıra No: 753, konu No: 687. Cevat Açıklan'ın yazılan 11 Şubat 1939 tarihli yazı.

184 Apak, Hatay'da 20-25 bin Ermeni ve 15-20 bin Arap olmak üzere 50 bin kadar Türk ideolojisi dışında sayılabilecek bir kitle olduğunu belirtmektedir. BCA, CHP Evrakı, B.3 Sıra No:753, Konu No: 687. Rahmi Apak'ın CHP Genel Sekreterliğine yazdığı 20 Şubat 1939 tarihli yazı.

gönderilmiştir.¹⁸⁵ Rahmi Apak, gönderilen para ile Hatay Devleti yetkilileri ve Türkiye Fevkalade Murahhası Cevat Açıkalın ile işbirliği halinde Parti ve Halkevlerinin teşkilatlanmalarını tamamlar. Ayrıca Hatay davası uğrunda şehit düşenlerin aileleri ile Türk İnkılâplarını Hatay'da yayan kişilere maddi yardımda bulunur. Diğer taraftan halkı aydınlatmak amacı ile Hatay'da yayınlanmakta olan Türkçe Yenigün, Hatay, Karagöz ile Arapça Ahdi Cedid ve Enba-i Hatay gazetelerinin bütün masrafları karşılanır.¹⁸⁶

Hatay'da açılan Halkevlerinde faal bir şekilde çalışarak Alevilik, Kürtçülük ve Ermenilik propagandasına karşı halkı kazanabilecek yetişmiş elemanın Hatay'da yeterli sayıda bulunmaması sebebiyle, Ankara'ya müracaat eden Rahmi Apak; Türkiyede'ki Halkevlerinde dil, temsil, sosyal yardım ve köycülük kollarında yetişmiş idealist 25 kadar kadın ve erkek öğretmenin Hatay'da görevlendirilmesini de istemektedir.¹⁸⁷ İstenilen öğretmenlerin Hatay'a gönderilmesi ile güçlenen Halkevleri özellikle Alevileri kazanmak amacıyla faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır.

Hatay içinde yürüttüğü faaliyetlerin yanısıra Suriye hakkında bir fikir elde etmek amacıyla Şam ve Beyrut bölgelerine bir seyahat yapan Rahmi Apak, Ankara'ya gönderdiği raporunda; Türkiye'nin Hatay'daki yüksek başarısından sonra Lazkiye, Trablusşam ve Şam'da Türkiye ve Türklüğün nüfuzunun çok yükselmiş olduğunu vurgulamaktadır. Fransa'nın bu nüfuzu Ankara'nın dikkatini çekmeden kırmaya çalıştığını, bu amaçla Suriye'deki Fransızca matbuatta Türklüğe hakaret edici ve küçük düşürücü yayınlar yapıldığını belirtmektedir. Arap dünyası içinde Fransızlar tarafından Türklük aleyhinde yapılan propagandalara karşı koymak amacıyla Antakya Başkonsolosu Fethi Denli tarafından Hatay Ajansı adı altında bir propaganda mekanizması kurulduğunu, bu ajansın desteklenerek güçlendirilmesinin faydalı olacağını belirtmektedir. Ayrıca Hatay Ajansı'nın sahibi M. Balkır (Münir Eşref) tarafından propaganda amacıyla yayınlanmış olan Arapça "Hayat Eddevletül Müstakile" adlı eserden 300 kadar satın alınarak Lazkiye ve Trablusşam'da dağıtılmasını da teklif etmektedir.¹⁸⁸ CHP Genel Sekreterliği tarafından, Cevat Açıkalın vasıtasıyla Rahmi Apak'a gönderilen talimatta adigeçen kitaptan satın alınarak dağıtılması ve Hatay Ajansı'nın desteklenmesinin uygun olacağı bildirilmiştir.¹⁸⁹

185 BCA, CHP Evrakı, B.3 Sıra No:753 KonuNo: 687.27 Mart 1939 tarihinde Rahmi Apak tarafından CHP Genel Sekreterliğine, 18 Mart 1939 tarihinde ise CHP Genel Sekreterliğinin 5.000 TL. gönderildiğini bildiren yazısı.

186 BCA, CHP Evrakı B.3 Sıra No: 753 Konu No: 687 Rahmi Apak'ın 15 mart 1939 tarihli CHP Genel Sekreterliğine yazısı.

187 BCA, CHP Evrakı, B.3.Sıra No: 753, Konu No: 687 Bkz.Ek: 31, 32.

188 Rapor ekinde verilen kitabın kısa tercümesinde; Eser'in bugünkü Hatay Devletini tanıtan, bu bölgenin Suriye'den ziyade Türkiye'nin bir parçası olduğunu istismarcı Fransızların yönlendirilmesi ile Suriyelilerin düştüğü hatalı yolu ortaya koyan faydalı bir kitap olduğu belirtilmektedir. Rapor ekinde ayrıca Suriye ve Beyrut'ta yayınlanan Fransızca Gazetelerin Türklük aleyhine yayınlarından örnekler verilmektedir. Bkz. BCA CHP, B.3, Sıra No:753, Konu No: 687. Rahmi Apak'ın 4 mart 1939 tarihli CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği rapor, Ek: 33.

189 BCA CHP Evrakı, B.3 Sıra No: 753, Konu: 687, CHP Genel Sekreterliğinin 18 Mart 1939 tarihli yazısı.

Rahmi Apak; Ankara'ya gönderdiği 10 Mart 1939 tarihli bir diğer raporunda ise; Fransa'nın biri Cezire'de diğeri de Lazkiye'de olmak üzere Suriye'den ayrı iki bağımsız (Hıristiyan ve Alevi) topluluk yaratmak için çalıştığını, Türk sınırı yakınındaki bu olayları içinden takip edebilmek için Lazkiye ve Cezire'de Milli Emniyetin (şayet yoksa) esaslı faaliyete geçmesini bu iki bölgede birer konsolosluk tesis edilmesinin de çok faydalı olacağını belirtmektedir. Ayrıca İskenderun ve Antakya'da bulunan iki konsolosluğun Hatay'ın Anavatan'a ilhaki hususundaki düşüncelerimize uygun düşmediğini de vurgulayan Apak, açıkca belirtmemekle beraber bu Konsoloslukların Lazkiye ve Cezire'ye kaydırılmasından yana olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁰

Türkiye henüz Fransa ile Hatay'ın ilhaki hususunda bir anlaşmaya varmadan, Avrupa'daki gelişmeler çerçevesinde Fransa'nın buna razı olmak zorunda kalacağı kanaatiyle bütün hazırlıklarını tamamlamıştır. Bu hazırlıkların çarpıcı örneklerinden biri de daha 10 Nisan 1939 tarihinde Başbakan'ın emri üzerine, Hatay'ın Anavatan'a katılması durumunda buradan TBMM'ne seçilecek milletvekillerinin tesbit çalışmalarına başlanmasıdır. Rahmi Apak, Başbakan Refik Saydam ve CHP Genel Sekreterliğine yazdığı raporlarda; Hatay'ın nüfus itibarıyla 7 milletvekili çıkarabileceğini belirterek 7 asil, 7 yedek aday önermektedir. Ayrıca, Hatay'ın Anavatan'a katıldığı takdirde hem burayı iyi bilen hemde komşu Suriye 'deki faaliyetleri iyi kavramış olan Antakya Başkonsolosu Fethi Denli'nin Hatay Valisi yapılması, Milli Mücadele hareketi'nin bir devamı olan Hatay davasında çalışmış olanların birer "İstiklal Madalyası" ile taltif edilmesinin de çok faydalı olacağını vurgulamaktadır.

Bağımsız Hatay Devleti'nin kurulmasından itibaren Türkiye ile koordineli bir şekilde yürütülen faaliyetler ve yapılan düzenlemelerle Hatay, adeta Türkiye'nin bir parçası haline gelmiş, sadece bu durumu resmen Fransa'ya kabul ettirmek kalmıştı.

b. 1939 Türk-Fransız Antlaşması ve Hatay'ın Türkiye'ye İlhaki

Bağımsız Hatay Devleti'nin kurulması. Türkiye açısından Hatay meselesini büyük ölçüde bir çözüme bağlamıştı. Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vaad eden 1936 tarihli Anlaşmanın uygulanmasını askıya alması sebebiyle, Hatay'ın geleceğinin Suriye'ye bağlı tutulması için de bir sebep kalmamıştı. Bu sonuca Fransa'nın razı olmasının zeminini de Avrupa'daki gelişmeler hazırlayacaktır.

Nitekim, Avrupa'daki gelişmeler çerçevesinde Fransa, Türkiye ile

¹⁹⁰ BCA CHP Evrakı, B.3. SıraNo:753, Konu: 687, Bkz.Ek:34.

¹⁹¹ BCA CHP Evrakı, B.3.Sıra No:753, Konu:687, Rahmi Apak'ın 10 Nisan 1939 tarihli Başbakan Refik Saydam ile CHP Genel Sekreterliğine yazdığı iki ayrı yazı. Ayrıca teklif ettiği Milletvekilleri için Bkz., Ek: 35.

Doğu Akdeniz'de ve Balkanlar'da bir dayanışma aramıştı. Daha 4 Temmuz 1938 Anlaşmasının yapılması esnasında bunu hissettirmiş, Eylül 1938'de de Türkiye'ye resmen anlaşma teklif etmiştir.¹⁹² Ancak Fransa'nın Avrupa'da giderek sıkıştığını gören Türkiye, Hatay meselesini istediği gibi halletmeden Fransa'ya karşı yükümlülük altına girmeyi düşünmemiş, Hatay meselesinin halledilmesini ön şart olarak ileri sürmüştür.¹⁹³

Bu arada 4 Kasım 1938 tarihinden itibaren Hatay Devleti'nin sınırlarını tespit etmek amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti Sınır Komisyonu çalışmalara başlamıştır.¹⁹⁴ Bu çalışmalar devam ederken Hatay konusunda insiyatifi Türkiye'nin ele aldığını gören Suriye, Hatay'ın Türkiye ile Suriye arasında paylaşılması için girişimde bulunmuştur. Nitekim Suriye Devleti adına Atatürk'ün cenaze törenine katılan Emir Adil Aslan bu düşüncesini Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na açmıştır. Saraçoğlu ona verdiği cevapta; Suriye'nin Hatay sınırları dışında kalan üç Türk Nahiyesi'ni (Bayır, Bucak ve Hazine Nahiyelerini) Türkiye'ye bırakması karşılığında, Hatay sınırlarında Suriye lehinde bazı değişiklikler yapılabileceğini bildirmiştir. Ancak bu teklifi Suriye'nin kabul etmemesi üzerine herhangi bir uzlaşma sağlanamamıştır.¹⁹⁵

Hatay konusunda Türkiye'ye karşı giderek sıkışan Fransa son bir manevra ile Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını önlemek amacıyla Batılı ülkeleri yanına almaya çalışmıştır. Bu amaçla yaptığı propaganda da ; Türkiye'nin Hatay'dan başka Suriye'nin önemli petrol bölgelerinden Cezire'yi de ele geçirmek amacıyla olduğunu, Türkiye'nin bu girişimi Almanya'nın arzusu üzerine yaptığını ileri sürmüştür. Batılı Petrol Şirketlerinin iş yaptığı bir bölgeye Türkiye'nin göz dikmesi doğal olarak Batılıları Türkiye'ye karşı getirebilirdi.¹⁹⁶ Fransa'nın bu propagandasına karşı, Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, "Türkiye'nin Hatay'dan başka Suriye'nin hiçbir yerinde gözü yoktur" diyerek bu iddiaları yalanlamıştır.¹⁹⁷

Fransa 1939 yılı başından itibaren Suriye'de manda rejiminin daha süreceğini göz önünde tutarak Hatay'ın ona bağlı ve mahkum tutulmaması gerçeğini anlamaya başlamıştır. Nitekim 1939 yılında Fransa'nın Ankara Büyükelçisi olan Massigli Paris'e yolladığı raporlarda; Türk yöneticilerinden Hatay konusunda esneklik beklenemeyeceğini, Atatürk'ün başlattığı bu davada İnönü'nün gerilemesinin söz konusu olmadığını be-

192 İsmail Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", *Belleten*, C.XLVI, Sayı: 182, (Nisan 1982) s. 371; *Montreux ve Savaş Öncesi Yılları*, s. 188.

193 *Montreux ve Savaş Öncesi Yılları*, s. 189.

194 *BCA*, (030.10.224.514.1).402.586, Melck, a.g.e., s. 83.

195 Soysal, a.g.m., s. 99.

196 Köni, a.g.m., s. 539.

197 Soysal, a.g.m., s. 99.

lirterek karşılığını almak şartıyla Hatay'ın Türkiye'ye ilhakına Suriye'nin karşı çıkacağını bu sebeple sadece sınır düzeltmeleri yapılabileceğini bildirmiştir.¹⁹⁸ Daha sonra biraz daha esneklik gösteren Fransa Hükümeti Türk-Fransız ittifakının önemini daha iyi anlayarak Akdeniz Bölgesi'nde Fransa ile bir ittifak karşılığında Hatay'ın bir bölümünün Türkiye'ye bırakılmasını kabul etmiş, bu çerçevede Saraçoğlu ile görüşmelere başlanması için Massigli'ye talimat vermiştir. Fakat yapılan görüşmelerde Saraçoğlu Hatay'dan Suriye'ye toprak verilmesine karşı çıkarak sorunun biran önce kesin olarak çözülmesini istemiştir.¹⁹⁹

Türkiye ile Fransa arasında bu görüşmeler devam ederken, 15 Mart 1939'da Almanya'nın Çekoslovakya'yı, İtalya'nın da 7 nisan 1939'da Arnavutluğu işgal etmesi ile Avrupa konjoktürü hızla değişmiş, II. Dünya Savaşı'nın eşğine gelinmiştir. Bu şartlar altında Fransa Türkiye'nin Hatay konusundaki isteklerini kabul etmek zorunda kalacaktır. Nitekim İtalya'nın Arnavutluğu işgali ile başlayan Türk-İngiliz ittifak görüşmelerine Fransa'da katılmak istemiş, fakat Türkiye, Hatay meselesi halledilmedikçe Fransa'nın katılmasına razı olmamış, sadece gelişmeler konusunda Fransa'ya bilgi verilmiştir. Türk-İngiliz görüşmeleri sonunda 1939 Türk-İngiliz-Fransız ittifakına temel teşkil edecek olan ortak demeç 12 Mayıs 1939'da açıklanmıştır.²⁰⁰ Ortak demeç ile ilan edilen Türk-İngiliz ittifakının üçlü olmasını isteyen Fransa, Türkiye'nin Hatay konusundaki isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine 23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında, Paris'te Türk-İngiliz ortak demecinin aynısı²⁰¹, aynı gün Ankara'da da Hatay'ın Türkiye'ye bırakılmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır.²⁰²

Bu anlaşma ile , Milletler Cemiyeti sınır komisyonunun 19 Mayıs 1939 tarihinde belirlediği Hatay Devleti sınırları Türkiye-Suriye sınırı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye, Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygı gösterecek, içişlerine karışmayacaktı. Fransız askerleri de bir ay içinde Hatay'ı terkedecek, Hatay Devleti vatandaşları, ülke değişikliği sebebiyle uyrukluk seçme hakkına sahip olacaktı.

Anlaşmanın imzalandığı gün Hatay Devleti Meclisi de Türkiye'ye ilhak kararı alarak Hatay Devleti'ne son vermiş ve yönetim Türkiye Fevkalade Komiseri Cevat Açıkalın'a devredilmiştir.²⁰³ Fransız askerlerinin Hatay'ı terketmelerine paralel olarak daha önce İçişleri Bakanlığı'nın teklifi üzerine başlayan komisyon çalışmaları²⁰⁴ sonucunda 7 Temmuz 1939

198 Geniş bilgi için bkz., Soysal, a.g.m., s. 100.

199 Soysal, a.g.m., s. 100-101.

200 Metin için Bkz. **Aynı Tarihi**, (Mayıs 1939) No: 66, s. 215-216.

201 **Aynı Tarihi**, (Haziran 1939) No: 67, s. 89-90.

202 Antlaşmanın ve Ek Protokollerin Metni için bkz. Düstur III. Tertip, C.20, s. 1530-1539, Sosyal, a.g.e., s. 573-581.

203 Melek, a.g.e., s. 84; Sökmen, a.g.e., s. 117.

204 BCA (030.10.225.515.18) 402.623.

tarihinde çıkarılan "Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun" ile merkezi Antakya olmak üzere Hatay Vilayeti kurulmuştur.²⁰⁵ 18 Temmuz 1939 tarihinde Hatay'ın ilk valisi olarak Hatay Egemenlik Cemiyeti Genel Sekreteri ve Emniyet Genel Müdürü olan Şükrü Sökmensüer görevine başlamıştır. Daha sonra Türk-Fransız Anlaşması ve Ek Protokolleri gereği Hatay'daki Fransız hak ve malları Türkiye tarafından satın alınmıştır.²⁰⁶ Hatay davasında mücadele ederek şehit düşenlerin ailelerine maaş bağlanarak onure edilmişlerdir.²⁰⁷

Hatay konusunda yapılan anlaşmaya göre, Hatay halkından isteyenlerin altı ay içinde Suriye ve Lübnan vatandaşı olabilme hakkı verilmiştir. Türk yetkililerin Hatay'da kalacakların bütün Türk vatandaşlarının faydalandığı her türlü haklardan istifade edeceklerini açıklamalarına rağmen, Beylan, İskenderun, Kırıkhan ve Antakya 'da birçok Ermeni, Suriye ve Lübnan 'a göçetmiştir. Ermeni göçünde, Türklerin kendilerine kötü muamele edecekleri yolundaki propagandalar, Taşnak mensuplarının baskıları ve askerlik gibi bir takım yükümlülüklerden kaçınmaları rol oynamıştır.²⁰⁸ Bu sırada Hatay'ı terkederek Ermeni sayısı konusunda Türk kaynaklarında kesin bir rakam verilmemektedir. Weisband, ise 14.000 Ermeni'nin göçettiğini belirtmektedir.²⁰⁹ Vatandaşlık seçme hakkı kullanarak Suriye ve Lübnan'a yapılan göçlerden sonra Hatay Vilayeti'nin nüfusunun yaklaşık 210.000 kişi civarında kaldığı tahmin edilmektedir.

Böylece Hatay meselesi., dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Başbakan Refik Saydam'a gönderdiği kutlama telgrafında vurguladığı gibi; "Milletlerarası sulh ve emniyet teminatını, milli şeref ve menfaatle birleştirmek gibi sağlam bir siyaset sayesinde"²¹⁰ gerek Hatay Türkleri, gerekse Türkiye'nin istediği şekilde sonuçlandırılmıştır.

c. Hatay'ın Türkiye'ye Katılmasına Suriye'nin Tepkisi

Hatay'ın Türkiye'ye ilhakına ilk ve en önemli tepki haliyle Suriye'den gelmiştir. Türk-Fransız Anlaşması'ndan hemen sonra Suriye Partileri olan Kitle-i Vatanîye, Şebender, Usbetül Amelül Kavmi ve El Şebibetül Amelül Kavmi ve El Şebibetül Vatanîye Partileri gerek yayınladıkları beyannamelerle gerekse, yayın organlarında verdikleri demeç ve Milletler

205 **Resmî Gazete**, 11 Temmuz 1939, Kanun No: 3711.

206 **BCA**, (030.18.01.91.59.18), 2/13758; Tunçay, **a.g.m.**, s. 267.

207 **BCA**, CHP Evrakı, B.3. Sıra No: 753, Konu No: 687 Bkz. Ek: 36.

208 **BCA**, (030.10.225.515.25), 402.632; **BCA CHP Evrakı**, B.3. Sıra No: 753, Konu No: 687. Rahmi Apak'ın 13 Temmuz 1939 tarihli CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği rapor.

209 Weisband, **a.g.m.**, s. 208.

210 **BCA**, (030.10.225.515.19) 402.624.

Cemiyeti'ne çektikleri telgraflarla Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını protesto etmişlerdir.²¹¹ Suriye Meclis'i de Anlaşmayı red ve protesto ederek, Meclis Başkanı vasıtasıyla Fransa ve Milletler Cemiyeti Konseyi'ne birer telgraf göndermiş yapılan anlaşmanın onaylanmasını talep etmiştir.²¹²

Bu arada Hatay'ın Türkiye'ye ilhaki üzerine özellikle Ermeniler de, Hatay'da kalan Arapları Türkler aleyhine kışkırtmaya çalışmışlar ve Fransa'yı da protesto etmişlerdir.²¹³ İtalyan Hükümetide 10 Temmuz 1939 tarihinde Fransa'ya verdiği notada 1920 San Remo Konferansı Devletlerinden biri olarak, kendisinin görüş ve onayı alınmadan yapılan bu anlaşmanın Manda'nın amacına ters düştüğünü ileri sürerek protesto etmiştir. Fransa bu notaya verdiği cevapta, Anlaşmanın, 1921 Ankara Anlaşması'nın kaçınılmaz bir sonucu olduğunu belirterek, Hatay'ın Türkiye'ye geri verilmesinin Türkiye-Suriye ilişkilerinin iyileşmesine yarayacağını bildirmiştir.²¹⁴

Suriye, anlaşmaya gösterdiği ilk tepkiden sonra, bağımsızlığını kazandığı 1944 yılında Şam'daki yabancı misyona gönderdiği bir genelgenota da; Suriye Hükümeti'nin, Fransa'nın Suriye adına yaptığı uluslararası ve ikili anlaşmalara saygılı olduğunu bildirmiş, dolaylı olarak 1939 Anlaşması'nı da tanımıştır.²¹⁵ Suriye'nin politika değişikliği üzerine, Türkiye, 1946 yılında Suriye'yi tanıyarak Şam'da bir Büyükelçilik açmıştır.²¹⁶

Ancak Suriye, 1950'den itibaren Hatay konusunu tekrar gündeme getirmeye başlamıştır. Bundan sonra Suriye yönetimi Hatay'ı daha çok iç politika malzemesi yaparak "Hatay'ın Suriye'den zorla alındığı" yolunda propagandalara başlamış, Hatay'ı Suriye içinde gösteren haritalar yayınlamış ve Türkiye-Suriye sınırını tanıma anlamına gelebilecek tüm davranışlardan kaçınmıştır.²¹⁷ Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'ne başlamasına paralel olarak su meselesini de bahane eden Suriye, PKK terör örgütüne barınma, eğitim ve silah sağlama açısından yoğun bir şekilde destek vermeye ve başta Yunanistan olmak üzere Türkiye'ye düşmanlık besleyen ülkelerle işbirliğine yönelmiştir.

211 BCA, (030.10.225.515.22) 402.627, Bkz.Ek:37.

212 Y. a.g. Belge.

213 BCA (030.10.225.515.25) 402.632.

214 Soysal, a.g.m., s. 104.

215 Soysal, a.g.m., s. 104.

216 Abdülhahat Akşin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diploması, C. 2, İstanbul 1966, s.91.

217 Harita için Bkz. Ek:38.

SONUÇ

Hatay, Misak-ı Milli sınırları içinde kabul edilmesine rağmen, Milli Mücadele döneminin olağanüstü şartları içinde Fransa ile savaşın durdurulması pahasına imzalanan Ankara İtilafnamesi ile milli sınırlar dışında bırakılmak zorunda kalınmıştır. Ancak, TBMM Hükümeti, Hatay Türkleri'nin menfaatlerini koruyacak ve bölgeye özerklik verilmesi için gerekli zemini hazırlayacak özel hüküm koydurmayı ihmal etmemiştir. Bu hüküm, bölgedeki Türklerin benliklerini koruyup Türkiye ile bağlarını güçlendirmelerinde ve ileride Hatay'ın Anavatan'a tekrar kavuşmasında, Türkiye'nin elinde önemli bir dayanak noktası teşkil etmiştir.

Türkiye, bağımsızlığına kavuştuktan sonra, Hatay meselesini ön plana çıkarmak için iç ve dış sorunların halledilmesini ve Avrupa'da siyasal konjoktürün elverişli bir duruma gelmesini beklemiştir. Nitekim, Avrupa'da siyasal konjoktürün elverişli duruma geldiğini gören Türkiye, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeye hazırlandığı bir sırada, Hatay konusunu iç ve dış kamuoyunda planlı bir şekilde gündeme getirmiştir. Artık Hatay, iç ve dış kamuoyunda yürütülen propaganda ile 1936 Sonbaharından itibaren Türkiye'nin en önemli davası haline gelmiştir.

Türkiye, Montreux'de kazandığı uluslararası hukuk yoluyla hak arama ve elde etme tecrübesini Hatay konusunda da çok iyi değerlendirmiş, önce Hatay'a bağımsızlık verilip Suriye'den koparılması, daha sonra Anavatanına ilhak edilmesi şeklinde cereyan eden iki aşamalı bir strateji izlemiştir. Nitekim, Hatay sorununa toprak isteyerek değil, Suriye'ye tanınacağı gibi Hatay bölgesi için de bağımsızlık isteyerek işe başlamıştır. Milletler Cemiyeti çerçevesinde varılan uzlaşma sonucu imzalanan 1937 Anlaşması ile Hatay'ın "ayrı bir varlık" olduğu kabul edilmiş, Türkiye, Sancak'ın toprak bütünlüğünün teminat altına alınmasında bir anlamda garantör devlet sıfatı elde etmiştir. Bu sebeple 1937 Anlaşmaları, Hatay meselesinin çözümünde önemli bir aşama olmuştur.

Milletler Cemiyeti çerçevesinde imzalanan Anlaşma ile Statü ve Anayasa'nın uygulanmasında Fransa'nın çıkardığı güçlüklerle rağmen, Hatay davasını bizzat yönlendiren Atatürk; Türkiye'nin barışçı ve hukuka saygılı görünümünü bozmadan aşama aşama yürütmeye özen göstermiştir. Türkiye'yi işgalcilikle suçlayacak herhangi bir argüman vermemeye büyük gayret sarfetmiştir. Suriye'nin bağımsızlığını hareketle destekleyerek aynı hakkın Hatay'a verilmesi gerektiğini ısrarla savunmuş, Milletler Cemiyeti'nde ve Fransa ile yürütülen müzakerelerde hukuka saygılı bir tavır sergilemiştir. Ancak, Atatürk, diplomasinin tıkandığı noktalarda askeri kuvvete başvurabileceğini Fransa'ya hissettirmiş ve Fransa'nın çıkardığı engeller böylece adım adım aşılmıştır. Türkiye'nin kararlı tavrı ve Avrupa konjoktüründeki hızlı değişimler, Fransa'yı

Türk haklarını teslim mecbur bırakmıştır. Sonuçta Milletler Cemiyeti'ni devreden çıkararak Türkiye, Fransa'yı ikili müzakerelere zorlayarak 1938 Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşma ile ordusunu Hatay'a sokan Türkiye, bir anlamda davanın esası demek olan seçimlerin istediği şekilde sonuçlanmasını sağlamıştır. Bu bakımdan Türk Ordusunun 1938 tarihinde Hatay'a girişi nihai çözüme ulaşılmasında temel bir faktör olmuştur.

Türkiye, diplomatik yoldan Hatay konusunda aldığı mesafeye paralel olarak gerek Türkiye'de gerekse Hatay'da yürüttüğü faaliyetler ile davayı içten kazanma yoluna gitmiştir. Bu faaliyetlerde; Türkiye ile koordineli bir şekilde sancak Türkleri teşkilatlandırılmış, Türkiye'den gönderilen memur ve diğer Hatay doğumlular ile Türkler güçlendirilmiş, seçimlerde yapılan organizasyonla Fransa ve Suriye'nin oyunları bozularak diğer unsurların da bir kısmı kazanılarak seçimlerde gerekli çoğunluk elde edilmiştir. Böylece Hatay meselesinin başından itibaren savunulan, "Hatay'ın büyük çoğunluğu Türktür" tezi hukuken tescil edilmiştir. Sonuçta her yönüyle Türklerin hakim olduğu bağımsız Hatay Devleti'nin kurulmasıyla, aslında Türkiye açısından sorun büyük oranda çözülmüştür. Çünkü böyle bir devlet nasıl olsa Türkiye ile sıkı işbirliği içinde geleceğini kararlaştıracak, bu karar da Anavatan'a bağlanmak olacaktı. Nitekim Hatay Devleti'nin kurulmasından sonra yapılan düzenlemelerle Fransa ve Suriye'nin etkisinden kurtarılan Hatay, Türkiye ile bütünleşmenin eşiğine getirilmiştir. Avrupa konjunktüründeki hızlı değişmelere paralel olarak da Fransa, bu sonucu kabul etmek zorunda kalmıştır.

Türkiye'nin Hatay davasına sahip çıkarak kararlı bir politika izlemesi, Hatay sınırları dışında da nüfuzunu ve itibarını bir hayli yükseltmiştir. Fakat, gerek Hatay'ı gerekse Anavatan'ı uluslararası konjunktürde zor durumda bırakabilecek herhangi bir davranış içine girilmemiştir.

Başta Atatürk olmak üzere Türk devlet adamları II. Dünya Savaşı'nın eşiğinde, Ortadoğu ve Balkanlar'daki güç dengesinde Türkiye'nin taşıdığı ağırlığı, yani jeopolitik konumunu çok iyi değerlendirmesini bilmiş, karşılık vermeden ve herhangi bir savaşa yol açmadan Hatay'ı elde etmeyi başarmışlardır.

Bu sonucun elde edilmesini de sağlayan, hiç şüphesiz başından itibaren Hatay davasını şahsi meselesi olarak niteleyerek sahip çıkan ve Türkiye'nin politikasını uluslararası konjunktürü iyi tartarak belirleyen, kan dökmeden en son aşamasına vardırıran Atatürk olmuştur.

EKLER

PK-20

EK-20

Hariciye Vekâleti
Umumi Kâtiblik Kalemi

Yazıldığı tarih 21/5/1938

Geliştiği tarih 21/5/1938

Nümrəsi

C
MİLLÎ MÜDÜR'LİK
MÜHÜRÜ**AÇIK TEL**

Hariciye Vekili Tefvîk Rüştü Aras

Ankara

İyo-banda Hatay'da Fransız askerlerle teyrikî ussîi ettek üzere Z-ati Devletlerinizle Fransız Suriye ordusu Komutanı Arasında müddarı mevzu bahis olan Türk kat'asının Hatay hududu üzerinde derhal harekete ihzar edilmesini ve neticesinin bildirilmesini rica ederim. Bu kuvvetin hasal olacak veni vaziyetle üzerine takviye edilmesi zaruretini karşısında yine hudut üzerinde ihtiyat olmak üzere kâfi kuvvetin toplaması için icap edenlere emir buyurulması muvafık olur.

2- Bu tebliğin alınıp tatbik edildiğinin ve Hatay hududundaki kuvvetin hangi gün harekete hazar bulunabileceğinin bildirilmesine aiantırım.

3- Millî Müd'ir ve Hariciye Vekâletlerine de yazılmıştır. Bu vekâletlere Genel Kurmay Başkanlığından alınacak cevap dahi bildirilecektir.

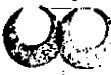
Başvekil
C. Bayar

BASVEKÂLET
BİRLİK DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

EK-21 Kararname

CUMHURİYET ARŞİVİ

Karar sayısı

2
8971

Fransız heyetile Hatay işlerini müzakere etmek üzere Orgeneral Asım Gündüz'ün Başkanlığı altında Genelkurmay harekât şubesinden Kurmay Albay Feyzi Mengüç, Genelkurmay harekât şubesinden Kurmay yüzbaşı Nurettin Alpkartal'ın ve heyete hizmet için Gedikli erbaş Muhittin Üncü'nün Antakya'ya izamları ve heyet azalarına harcırahlarından meada Türkiye sınırlarından bağlamak üzere 2/5690 sayılı kararnameye göre yevmiye ve Gedikli Erbaş Muhittin Üncüye de 10 lira gündelik verilmesi ; ve seyahatları için siyasi pasaport itası; Genelkurmay Başkanlığının 10/6/938 tarih ve 17937 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 10/6/938 tarihinde onanmıştır.

10/6/938

REİSİCÜMHR

K. Çeltik

Bş. V.

C. Zengin

Ad. V.

Y. Sarıncı

M. M. V.

K. Özalp

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

S. P. Özcan

Ma. V.

E. Özalp

Mf. V.

S. Özalp

Na. V.

A. Çetinbaş

İk. V.

A. Çetinbaş

S. I. M. V.

S. H. Alçın

G. I. V.

K. Özalp

Zr. V.

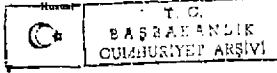
E. Çetinbaş

EK-22

BAŞVEKALET
MUSUN KALEM KAYITLARI

Ankara 1 / 1.

TELEGRAF

402
458

Maraşala

Ankara

5.7.938 tarihli telgrafınızı büyük memnuniyetle aldım . Reisi cumhur Şefimiz Atatürke arzettim .

Askerimizin Hataya girişini siyasi hayatımızda mühim bir merhale olarak kabul etmekteyim .

Başta Zati Devletleri olduğu halde Ordumuzun yeni ve bu mühim hareketinden dolayı tebrik ve teşekkürlerimi sunarım .

Başvekil
C. BAYAR

aynen ca. Ki. Celi
13. 11.

-11-

EK-24

- S U R E T -

DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

2 Temmuz 1938

11467

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti Dahiliye Vekâleti ve
C.H.Partisi Genel Sekreterliği yüksek makamına

Bir vatandaş sıfatıyla pek yakından alakadar olduğum Hatay meselesinin , Ulu Önderimizle Hükûmetimizin ve bütün milletin arzusu dairesinde henüz muvaffakiyetle neticelenmediği ve Hükûmetimizin bu husustaki teşebbüslerine karşı müşkülât çıkarılmakta olduğu gazetelerin ifadesinden anlaşılmaktadır .

Ruhânî vazifem icabatından olarak gayridini işlerle meşgul olamayacağım malum isede her vatandaşın alakalandıran böyle mühim bir mesele karşısında müteessir olmamak kabil olmadığı , ve diğer taraftan , bu mesele dolayısıyla gitgide heyecanı artmakta olan cemaatın efradı tarafından bana müracaatlar vaki olduğu cihetle , müstesna bir mahiyeti ve her yurtdaş için büyük ehemmiyeti haiz olan bu vatani işte , vatandaş sıfatıyla hizmete terettüp eden hizmet ve vazifeyi ifaya müsaracattan kendimi menedemiyorum . Binaenaleyh , münasip görülürse , Hatayda sakin ermeniler arasında iğfal edilmeleri muhtemel görünen bazı sadıklar bulunuyorsa , onları ıyıkaz etmek ve benim namına lazımgelen vasesyada bulunmak üzere tarafımdan intihap edilecek iki rahibi Hataya göndermekliğime müsaade buyrulmasını dilemeğe cesaret eder ve bu vesile ile şerin saygılarımı sunarım .

İstanbul : 1. Temmuz 1938

Türkiye Ermeni patriği peşkopos

G. S. III. 5/7/938

Mesrop Maroyan

M. Akkaya

3

Acele

Oak sayın Dahiliye müsteşarı Sabri Çatak'a takdim.

5/7/938

M. Akkaya

5 Temmuz 1938

EK-25

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü

402
531

Geldiği yer: Fayaz
Yazıldığı tarih: 2/2/1938
Geldiği tarih: " " "
Numarası: "

AÇIK TEL

GAYET ACİL

Hariciye Vekili

Doktor Tevfik Rüçü Aras

- 1- Kayıt muamelelerinin dün akşam hitam bulmasına müteakip bugün Alevî Ortodoks ermeni, arap, Türk cemaatları mümessillerinin iştirakinde komisyonda tesbit ve karara bağlanılan kat'î umumî yekunu berveçhi üti tabşir ederim. Türk cemaati 35847 Alevî II319 ermeni 5504 arap 1845 rum-Ortodoks 2098 diğer komüne-teler 359.
- 2- Buna bazaran Türk cemaatından 358 Alevî cemaatından 113 ermeni cemaatından 55 Arap cemaatından 13 Ortodoks cemaatından 20 müntehibi sani çıkacaktır. Bunların Komisyonca tesciline yarın sabah başlanacaktır.
- 3- Her cemaata işabet eden mebus adedi berveçhi zir kararlaştırılmıştır. Türk 22 Alevî 9 Ermeni 5 Arap 2 Ortodoks 2 Yekün 40 .
- 4- Bu seferki tescilde Türk listesine kayıt edilenlerin yekunu 15080 olduğunu ve bütün muamelatı kaydiyenin tam bir sükunu selamet içinde cereyan etmiş olduğunu arz ederim.

H.A.

C.Açıkakalın

EK-26

Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti Umumi Evrak Müdürlüğü		102 537	Geldiği yer: Payas Yazıldığı tarih: 5.8.1938 Geldiği tarih: 6.8.1938 Numarası: No. 29
T. C. BAŞBAKANLIK UMUMİ EVRAK MÜDÜRLÜĞÜ			

AÇIK TEL

Hariciye Vekâletine

Madde 1.- Müntehibi sanilerin kaza ve cemaatlara göre taksimi berveghizirdir: Antakya kazası: Türk: 270, Alevî: 86, Ermeni: 25, Ortodoks: 11, Arap: 14. İskenderun kazası: Türk: 49, Alevî: 17, Ermeni: 17, Ortodoks: 9, Arap: yok. Kırıkhan kazası: Türk: 92, Alevî: 1, Ermeni: 3, Ortodoks: yok, Arap: 4.

Madde 2.- Mebusların cemaat ve kazalara göre taksimi berveghizirdir:

Antakya kazası: Türk: 13, Alevî: 7, Ermeni: 2, Ortodoks: 1, Arap: 2. İskenderun kazası: Türk: 3, Alevî: 2, Ermeni: 1, Ortodoks: 1, Arap: yok. Kırıkhan kazası: Türk: 6, Alevî: yok, Ermeni: 2, Ortodoks: yok, Arap: yok.

Arzoluştur.

H-A

Cevat Açıklan

-2-

1

EK-27/a

T.C.
DAHİLİYE VEKALETİ
Emolyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube :
Hizmet :
Umumi : 40184

402
17
10. VII. 1938
C
T
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET BAŞBAKANLIĞI

Sayın Celal Bayar'a
Başvekil

*Söylenen mülakatı
ve birinci listesi
muvafık hatırlanmış
telefon 8. Köyüne söylenir
13.8.38*

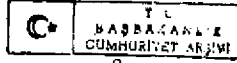
5/8/1938 Gün ve 2203 sayılı şifreye ektir :

1 - Hatay işleri üzerinde temaslarda bulunmak ve bil-hassa teessüsü yakınlaşan Hatay Hükümet ve meclisinde vazife - ve yer alacak şahsiyetler üzerinde görüşmek üzere Dört Yol'a gönderdiğim Şahsiyet Umum Müdürü Ankara'ya döndü ve raporu alındı . Anayasa mucibince Hatay'da meb'usan meclisi tarafından beş sene müddetle bir sancak reisi seçilecektir . Bu reisliğe Hatay davasında Milli Mücadeleden beri fedakârane çalışmış ve bilhassa Ankara'nın drektiflerine büyük hassasiyetle sadık kalmış olan Antalya Sayılavı Tayfur Sökmen ilk namzettir . Tayfur Sökmen'in Fransızlar tarafından nasıl karşılanacağı henüz meğhul olmak la beraber Kalle tarafından itiraza uğrayacağı Gevat Açıklan'ın iş'arından anlaşılmaktadır . Mamafi devlet reisliğine getirilmesi için mümkün olabileceği de muamaleyh tarafından müta-lea olunmaktadır . Tayfur Sökmen'i ilk iş olarak meb'us namzedi yapmak ve Fransızların alacağı vaziyeti öğrenmek veyahut meb'us namzedi göstermiyerek meclis toplandığı zaman doğrudan doğruya devlet reisliğine seçtirmek şıkları mütalea edilmiştir . Bunlardan hangisininin tatbikinin faydalı olacağı tetkik olunmak tadır . Ancak Tayfur Sökmen'in bu günlerde Hatay'a davet olunarak büyük tezahüratla karşılanması ve bu duruma karşısında Fransızların alacağı vaziyeti öğrenmenin muvafık olacağı mü-nasip görülmüştür . Esasen eski delege Garo Tayfur Sökmen'in Hatay'a gelmesini Ankara'da Fransız sefiri huzuriyle yapılan toplantıda kabul etmişti . Bu sebeple Tayfur'un Hatay'a gitmesi Fransızlarca reddedilmiş değildir . Mamafi Tayfur'un her

EK-27/b

T.C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube :
Hüsnü :
Umumi :

hangî bir ihtimalle Hatay Devlet Reisliğine seçilememesi halinde Hatay'da ahlaki durumu ve millî mücadeleden beri her türlü fedakarlığı ve halk arasındaki sevgisiyle tanınmış olan ve Tayfur Sökmen'in kardeşi olan Abdullah Mürsel'in Devlet Reisliğine seçilmesi muvafık mütalea olunmuştur .

Abdullah Mürsel'in de devlet Reisliğine seçilmesi muvafık görülmezse üçüncü namzed Inayet Mürsel'dir. Bu zat da Millî Mücadelenin başından beri Hatay davasına sadık kalmış ve halk arasında sevilen bir şahsiyettir .

X İcra meclisinin teşekkülüne gelince :

Akalliyetler için vekâlet sandalyelerinden biri ayrıldığı takdirde İcra Meclisinde vazifelerini şu suretle taksim ve yalnız Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletinin akalliyetlere ayrılması münasib görülmüştür .

Başvekil; Aynı zamanda Dahiliye, Hariciye, Millî Müdafaa işlerini idare eder .

Adliye Vekâleti; Yalnız adlî işleri idare eder .

Kültür Vekili; Yalnız Kültür işlerini idare eder .

Maliye Vekili; Maliye, İktisat, Ziraat ve Nafia işlerini idare eder . Vazifesi çok olan bu vekalet işlerine müteaddit müsteşarlar vermek zarurîdir .

Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti .

Yalnız Sıhhat ve İctimai Muavenet işleriyle meşgul olur. Bu vekalet akalliyetlere tahsis olunurca müsteşarın Türk olması şarttır .

./.

EK-27/c

T. C.
DAHİLİYE VEKALETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube :
Hesap :
Ünvanı :

402/

İcra Meclisi için namzetler şunlardır :

Abdurrahman Kelek : halen Hatay'da valilik yapan zattır. Fransızları ve ekalliyetleri de memnun edecek ve manda hitamına kadar vaziyeti tutabilecek bir şahsiyettir. Kendisi kayıtsız ve şartsız Ankara'ya bağlılığı ve partinin umumî direktifleri da hilinde hareket edeceğini söylemiştir . Başvekalete namzettir .

Mamafin bu zat olmadığı takdirde Sancak Reisliği için 3. cü namiset olarak gösterilen İnyet Kürsel getirilebilir .

Adliye Vekaletine :

Cemil Yurtman veyahut Abdullah Feyzi

Kültür Vekaletine :

Abmet Paik Türkmen

Maliye Vekaletine:

Bankacı ve maliyeci Cemal

Sihhat Vekaletine:

Ekalliyetlerden biri olmaz, bu vekaletle de Türk tayini esası kabul olunursa bu takdirde sihhat işlerini Kültür re başlamak ve maliye işleri arasındaki Nafia kısmını müstakil vekalet yaparak bu vekaletle halen Hatay Nafia Müdürü olan ve Türkiye'den gönderilenlerden bulunan kabiliyetli ve ehliyetli mühendis Kemal Alpar'ın namizetliği mü nasip görülmüştür . Sihhat İşleri ekalliyetlere tahsis olunursa Kemal Alpar'ı Başvekalet Müsteşarlığına veya Maliye Vekaletinin Nafia Veka müsteşarlığına namizetliği muvafaktır . X .

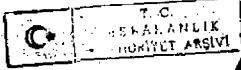
2 - Meb'us namizetleri iki misli olarak tesbit olunmuştur . Bunların tesbitinde dikkat olunması esaslardan en mühim işi, bu namzetlerin saf Türk olmaları ve Ankara'ya bağlı bulunması.

EK-28/a

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Umum Evrak Müdürlüğü
No

402
742

Geldiği yer **Payas**
Yazıldığı tarih **24.8.1938**
Geldiği tarih **25.8.1938**
Numarası **62**

AÇIK TEL

Hariciye

Ankara

422 sayı cevabıdır:

Dahiliye Vekâletinin 4220 numaralı telgrafına cevabdır:

1- 43 numaralı telgrafnâme arzettiğim veçhile emirleri mucibince Meclisin açılış tarihi 2 Eylül olarak tesbit edilmiştir. Açılış gününde geçirilmesi zarurî kanun lâyhalarının bu tarihten bir kaç gün evvel gönderilmesine müsaadelerini rica ederim.

2- Meclis açılış günü söylenecek nutuklar hazırlanmaktadır.

3- Meclis en yaşlı aza olmak sıfatıyla Adalı Mehmed tarafından açılacaktır.

a) Bu keyfiyet de burada çok hazin bir tesir yaratmaktan hali kalmamakta ise de tabii ehemî itibar atfetmiyorum.

b) Meclis reisi Abdülhamîd Türkmen, Türk reis vekili Veli Münir Karabay ve bir de Alevî reis vekili olacaktır.

c) Nazbata muharriri Dr. Veli Bilgin ve Bekir Sıdık Nunt intihâp olunacaktır.

d) Devlet reisi Tayfur Sökmen ihtihab olunacaktır. Davetim üzerine muvafıkla 25 Ağustosda Antakya'ya gelmiş bulunacaktır.

e) Meclis devlet reisinin ittifakla intihabını temin için lâzıngelen çalışmalara bağlanmıştır. Bu hususta müvakkilât

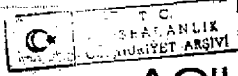

EK-28/b

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Umumî Evrak Müdürlüğü

-II-

MŞ

AÇIK TEL

Geldiği yer .....
Yazıldığı tarih .....
Geldiği tarih .....
Numarası .....

almıyacağı kuvvetle memeldir.

4- Encümenlerde emri âlileri vechile teşkil edilecektir.

a) her zaman arzettiğim vechile burada dahi bulunacak ekaliyet mebuslarından hiç bir hakiki faide beklemek caiz değildir. Bunlardan mazarrat gelmemesi yegâne kârimizdir. Bu işi de bu yolda tertib edeceğiz. Yani Türklerin Encümenlerde ekseriyeti temin edilecektir.

b) Umumî kâtib Ahlat Kaymakamı Mazlum ve idare âmiri beyeti feale azasından Şemseddin zade Fevzi yüksek teneiblerine arz olunur.

5- Fark gözetmaksızın mebuslara verilecek maaşın hangi kanaldan ve nam ile verileceği hakkında tenvir buyurulmağın istirham ederim.

H-A

Cevdet Açıkalın

Sayın Başvurularla
Şifre edilmiştir.

Kapattım
26/8/1938
A. S. S. S. S.
78

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Birinci Daire Reisliği
Hatay Şube

25342
591

EK-29/a

Ankara

Huldaa

7 EKİM 1938

193

Yüksek Başvekâlete

Yazı İşleri Dairesi Müdürlüğü ifadesiyle alınan
30.11.1938 tarih ve 6/4830 sayılı yazıları karşılıklıdır:

Yüksek emirleri mucibince Hatay işleriyle meşgul
olmak üzere Vekâletinizde Genel Sekreter Büyükelçi Numan
Menemencioglu'nun riyasetinde teşekkül edecek olan İdareye
merbut İstiharı Heyete Vekâletim, Dahiliye Vekâleti ve Genel
kurmay Başkanlığınca tayin olunacak daimî Delegeler teşeyyün
etmiş ve içlerinde davet edilecek olan diğer Vekâletler müte-
hassis Delegeleri hakkında da şimdiki kadar Sıhhat ve İç-
timelî Muevenet, Maliye, Gıyâk ve İnhisarlar ve İktisad Vekâ-
letlerinden cevap alınmış ve bu zevatın isimleri ilişik
listede arz edilmiştir. Mütebaki Vekâletlerin de bir en evvel
cevap vermeleri, kendilerinden telefonla rica edilmektedir.

Anılan İdareye merbut Büroya gelince; mefuf liste
de gösterilen kadro dahilinde teşekkül etmiştir.

Keyfiyeti saygılarımla arz ederim.

VM.

Hariciye Vekili

yazı İşlerine?
8-XII-938

Y. Sarınay

507 48
8-10-938

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Birinci Daire Reisliği
Şube

EK-29/b

1605
Ankara 199
Hulasa .....

I İstisnâî Heyet

A.- Daimî Delezeler

- 1- Hariciye Vekâletinden: Hukuk Müşaviri Kemal Köprülü
- 2- Dahiliye V.nden: Emniyet U.Müdüğü Şükrü Sekmensüer
- 3- Genelkurmay Baş. dan : Üçüncü Şubeden Yüzoağı Sıdkı Ulay

B.- İcabında davet edilecek mütehassıs Delezeler:

- 1- Maliye Vekâletinden : Müsteşar Muevini Hüsnü Yümel
- 2- İktisad Vekâletinden : Türkofis Reis Muevini Celâl Yermen
- 3- Gümrük ve İhtisarlar Vekâletinden : Ekonomik İşler Müdüğü Celâdet Barbarosoğlu
- 4- Sıhhat ve İctisâî Kurumlar Vekâletinden : Sicil, Memurlar ve Muamelât Şubesi Müdüğü Salih Tezcaner

II Hatay Bürosu

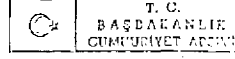
- 1- Müdüğü: Hariciye Vekâleti Birinci Daire Birinci Şube Müdüğü Fatin Müşşü Zorlu
- 2- Memur:
  - a) Hariciye Vekâletinden keşad Akdur
  - b) Maliye Vekâletinden Muhasebe Müdüğü muevini Hulusi Arpacioğlu
  - c) Dahiliye Vekâletinden İhsan Ersöz ve Yusuf İlterberk

EK-30

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar Sayısı
?

GİZLİLİĞİ 20106/1994 TARİH VE
03331 Sayılı Oranla KALDIRILDI

Kararname

10436

Türkiye ile Hatay arasındaki yakınlık ve bağıllığı daha ziyade tebarüz ettirerek Hatayın ana vatanla olan münasebetlerinin faydalı bir şekilde inkişafını temin edecek mahiyette olup Hari - ciye Vekaletinde teşekkül eden Hatay İstişari Heyetince tesbit ve Hariciye Vekillığının 24/2/939 tarih ve 31343/78 sayılı tezkeresiyle tevdi olunan ilişik esasların meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 24/2/939 tarihinde onanmıştır.

24/2/939

REİSİCÜM HUR

İsmail İsmail

Bş. V.

S. F. Şeydaoğlu

Ad. V.

T. V. Talay

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

F. Ş. Şeydaoğlu

Ha. V.

Ha. V.

Ma. V.

Ma. V.

Mf. V.

Mf. V.

Na. V.

A. C. C. Şeydaoğlu

İk. V.

İk. V.

S. I. M. V.

S. I. M. V.

G. I. V. ve Ha. V. V.

G. I. V. ve Ha. V. V.

Zr. V.

Zr. V.

EK-31

CELAL APAK'IN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C . H . Partisi Genel Sekreterliği yüksek katına

Hatayda açılmış olan bey halkevi, burada açılmış olan beş orta okulun bulunduğu -ğu yerlerdedir. Halkevlerinin her türlü şubelerindeki mesainin tahakkukunda büyük rolleri olan öğretmenlerimiz yardımalarına bilhassa Hatay halkevi için muhtaçtır. Fakat Hatay ilk ve orta okullarının ve lisesinin bütün öğretmenleri yerli olup bunların içinde, yendiye kadar halkevi çalışmalarında yardımcı dokunabilecek evsafs -takileri gösüne iligmedi. Kültür bakanlığı burasını kuvvetli ve bilhassa halkevlerinde faydalı olmağa alıgnaş ve üçtebiri kadın olmak üzere yirmi yirmiye kadar öğretmen ile takviye etmelidir. Aksitakdirde, halkevlerimiz, yalnız buradaki yerli elemanlarla, Hataydaki Alevilik, kürtlük, ezmanilik arasına kültürümüzü sor sayarlar. İpin sağlanmasına yüksek deâletlerinizi dilerim.

Antakya, 14 III 1939

Hatayda Parti kurmağa memur

R. Apak

V
16-3-939
A. E.

C. H. P. Genel Sekreterliği	
16.03	16 Mart 1939
Eki:	

EK-32

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. P. Genel Sekreterliği	
22007	18 Nisan 1939
	Kkt.

C.H.P. Genel Sekreterliği yüksek katına

Hatayda yapılacak - - mühim ve hatta hayatî işlerden birisinin de burada türklüğü minnetlis benimsemek isteyen alevilere biran önce türkçe öğretmek olduğunu evvelce arzemiş idim.

Şimdi ,fıransızlar da bir taraftan aleviler üzerinde çalışmaktadır lar. İkiyüz elli bin alevinin ikamet eylemekte olduğu La zkiye min- ta kası için bir alevi muhafız(veli) tayin ettiler. Ha tta buyüzdün arap milliyetperverleri fena halde kızdılar.

Birçok faktörler ,aleviler üzerinde, bizim derhal kesif bir faali- yete geçmemizi istemektedir.

Aleviler üzerinde dil ve kültür gelişmesi hususunda büyük rol oynayacak olan Hatay halkevlerinin yoksul olan eleman kısmını kuvvetlendirmek üzere ana vatan halkevlerinde dil, temsil içtimaf yardım ve köyculük kollarında gelişmelerde kabiliyet kazanmış veya göstermiş yüksek vasıflı, idealist yirmi beş kadar bey ve bayan öğretmen Hataya gönderilmesi için delaletlerinizi tekrar diler üstün saygılarıma sunarım.

İskenderon 15 Nisan 1939

Tekirdağ sayı:1

R. Spork

Doktor Fikri Tüzer
Cumhuriyet Halk Partisi Sayın Genel Sekreteri

Antakya'da Başkonsolosumuz bay Fetha Denli tarafından Hatay Ajansı namı altında bir propaganda mekanizması vucuda getirilmiştir.

Bilhassa(Hatay)daki yüksek muvaffakiyetimizden sonra araplık âleminde pek ziyade yükselmiş olan Türklük prestiji kendileri için bir tehlike telâkki eden Fransız müstemlekeciliği ötedenberi Türk prestijini küçük düşürmek için macedele etmektedir.

Suriye'deki Fransız yüksek Komiserliğinin istihbârat heyeti tarafından diriye edilmekte olan Fransızca Suriye matbuatında son beş altı gün içinde türklük aleyhinde intişar eden ve tercümeleri leffen takdim edilen mekaleleri bu bahta kısa bir fikir edinmek için bağlı olarak takdim ediyorum.

Araplık dünyası içinde Fransızlar tarafından Türklük aleyhine yapılan taarruzlara meharetle mukabele etmekte olan işbu Hatay (Ajansı) na yardım olarak Cavad Açıklalın'dan 50 lira ve

YUSUF SARINAY

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
SARAYCIYI
(1970-1971)

Tayfur Sökmen'den dahi 20 lira kadar bir para koparmış olan Başkonsolos Fethi Denli, kendi masından dahi 150 lira kadar bir fedakârlık yapmıştır. Mümkünse bervehizir surette bir yardım sağlanması çok yerinde olur.

1) İşbu (Hatay Ajansı) nın sahibi olan M.Balkır (eski adı Münir Eşref) tarafından çıkarılmış olan bağlı (Hatay Eddevletilmüstekille adlı eserden 300 kadar nüsha (nüshası bir lira) satın alınarak parası kendisine verilmek üzere konsoloshaneye gönderilirse bu adamın ajansı idame etmek imkânı arttırılacak ve bu 300 nüsha kitap dahi ayrıca Lazikiye ve Tarablusuşam'a buraca sokularak dağıtılacaktır.

2) (Suriye)deki Fransız İstihbarat taarruzuna bir mukabele mahiyetinde olacağına göre Millî Emniyet hizmeti tarafından işbu ajansın tutulması çok uygun olur. Şükrü Âlî beyin ayda bu iş için Başkonsolos Fethi bey emrine 50 liralık bir yardım yapması ve Fethi beyin şimdiye kadar olan masrafını ödemesi çok yerinde olur

Ben, ^{para} ~~para~~ teşkilâtı hakkında taleb eylediğim direktiflerin vurduna kadar Suriye hakkında bir fikir hasıl etmek üzere (Berut) ve

(Şam) a. kısa bir seyahat yaptım. Berut Başkonsolosu bay Faik Zihni ile görüşmelerimde Hatay (Ajansı)nın faldeli tesirlerinden bana bahseyledi. ve keyfiyeti Ankaraya dahi bildirdigini soyledi.

Şahsi görüşmelerimi kısaca ilâve edeyim :

Lazikiye, Tarabulusşam, ve Şam'da Türkiyenin ve Türklüğün nüfuzu çok yükselmiştir. Fransızlık bu nüfuzu Ankara'nın dikkatini celb-etmeksizin kırmaya çalışıyor. Fakat Suriye'deki Fransızca matbuatda neşriyat, Türklüğün izeti nefsine taarruz edici ve hakaret edici mahiyettedir. (bağlı neşriyat üç günlük rastgeldigim şeylerdir). Fransız - Türk dostluğu resmi bir, sözden ibarettir. Bu neşriyata mukabele etmek, susmak, görmemek Millî Şeref bakımından doğru değildir. İşte buna karşı alınması lâzımgelen mukabele tedbirlerinden birisi de budur. İşbu Hatay Ajansı neşriyatının tercümelerini bağli olarak takdim ediyorum. Değitklenmesini dilerim.

Ankara
3. III - 1979

Rahmi Apak
C. H. P. Jeanyon Rızal
VI. 101

EK-34

DEĞERLENDİRİLMİŞ

GİZLİLİK DURUMU: ...

C. H. F. Genel Sekreterliği Yüksek İhtisas

15 Mart 1939

Eki

Bağlı biriki tereddüden anlaşılacağı üzere Fransa, Birisi Cezirade ve diğer
geri de Laskiyede olmak üzere Suriyeden ayrıntılı müstakil varlık (Hristiyan, Alev
-vilyaratmak için ciddi bir yola girmiştir. Türk hududu kenarındaki bu hadise-
leri içinden takip eylemek bizim için gerekmektedir. Binaenaleyh:

a) Laskiyede ve Cezirade Millî Emniyetin (yoksa) esaslı faaliyete geçme-

si,

b) Bu iki mevkiide birer konsolosluk tesisini .... çok lüzumlu görüyorum.

İskenderon ve Antakya'da iki konsolosluğu vardır. Halbuki buralarda konsolosluk bulundurmak artık hem lüzumsuz vechede Hatayın anevatanı ilhaki hususundaki düşüncelerimizle uygun değildir.

Bugünlerde Ankara'ya işinli gitmek üzere Antakya Başkonsolosu Bay Fethi Demininin Düşünce ve bilgilerinden sayın Başbakanımıza haberdar olmasını faydalı sayıyorum. Saygılarıla arz ederim.

10 Mart 1939 Antakya

Hatayda C. H. F. teşkilâtına memur

Tekirdağ sayı: 15-3-9304

R. Apak

II
15-3-9304

R. Apak

Mevkiye say. mektup
gönderilmiştir

EK-35

BOZET ARŞİVENİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- X 1) Aptugani Türkinen : Şimdi Hatay Meclisi başkanı, Tahsilî ilk, Burada en çok sayılan bir adam. Hatay mücadelesinde en başta çalışanlardan.
- X 2) Şelhum Devrim. : Tahsilî orta. Genç. İdealist türkçü bir alevî. Hatay mücadelesinde büyük fedakarlıklar göstermiş, hakaretlere ve ziddî zararlara uğramıştır. Budefaki C.H.P. teşkilatında da çok çalıştı.
- X 3) Aptullah Muraaî : Hatay mücadelesinde başta çalışanlardan. Eyi ahlaklı, vatansever, halk tarafından tutulur, budefa C.H.P. de ilyökurula alındı. Hatay sayıladı.
- X 4) Hamdi Salçak : Hatay sayıladı. İskenderon halkı başkanı. Tayis müddeiumumi başkanılarından. Eyi hatip. Ateşli Eyi partisi. Çalışıcı ve yapıcı. Budefaki parti toplantısında örnek olacak mesai kabiliyeti gösterdi.
- X 5) Fazıl Gabuş Ağası : Alevî. Hatay mücadelesinde kendisinin ve çolukçocuğuna hayatını tehlikeye koyarak binlerce aleviyi arkasından türkler için sürüklemiş, Türk listesine yazıldığı için tıpkı Şelhum Devrim gibi bu da Hatay meclisine seçilmemiş.
- X 6) Efşit ağa : Kırıkbanda oturuyor. Kürt Dağlı. Kürt, fakat türkçü. Genç. Kürt Dağı üzerinde mufus sahibi. Hatay mücadelesinde bütün kürtleri türkler tarafına sürükleyen adam.
- X 7) Nuri Aydın : Muallim. Hatay Meclisinde sayıladı. Hatay mücadelesinde silahlı çalışanlardan. Hasiyetli, doğru, memleketi seviyor.

Y E D E K L E R

- X 1) Semih Amî : Mücadelede çalışmış. Ağır başlı, doğru, sevilir.
- X 2) Suphi Bedir : Alevî. Türkçü. Mücadelede çalışmış. Budefaki C.H.P. teşkilatında çok çalıştı.
- X 3) Selim Çelenk : Davada çok çalışmıştır. Gazeteci.
- X 4) Aptullah Bilgin : Öğretmen. Ateşli. Samimi. Atılğan. Budefaki C.H.P. teşkilatında çok çalıştı ve yoruldu. Bunun Doktor Vedi Bilgin adında bir kardeşi vardır. Hatayda sayıladı. Hatay mücadelesinde fedakarane çalıştığını hemşhirleri söylüyorlar.
- X 5) Bekir Küst : Hatay sayıladı. Gazeteci. Hatay davasında çalışmış.
- X 6) Nuri Genç : Gazeteci. Kürt Dağı üzerinde müessir olabilir.
- X 7) Vedi Mümir Karabay : Hatay sayıladı ve Meclis Reis vekili. Hatay Halk Partisinin Genel Sekreterliğini yapanlardan.

R. Apak

Solhan, Papil
Çalışanların daireyesi

ATATÜRK'ÜN HATAY POLİTİKASI -II-

449

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

EK-36/a

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P Seyhan Bölgesi Müfettişi ve Maraş Mebus
H.R.Tankut un 28/XI/1939 Tarihli raporundan:

Hatay davamızın Şehit Kahramanları:

Adı ve soy Adı		Hangi hadisede Şehit olduğu	Yetimleri
Tahir oğlu Bekir 35	XII/1936	Surye adına intihap yapmak isteyenlerle mücadele etmiştir. Fransız zırhlı otomobiline hucum ederek ölmüştür.	Öldüğü zaman 2.4.6. yaşında ve 4 aylık 4. çocuğu ile Karısı ve Anası
Mehmet oğlu Mustafa 23 Konduracı	XII/1939	" " " " "	Annesi ve Küçük kardeşi
Abdullah Kab'ur (Alevi)	V/1938	Milletler Cemiyeti adına Hatay'da yapılan Pilebisit esnasında(Türk)kalmak istedikleri için evlerinin kapısı önünde öldürüldü.	Karısı ve 9.cocuğu
Hüseyin Ali Zehra (Alevi)	V/1938	" " " " "	Bekar idi İhtiyar babası Küçük kardeşi
Beyzade Ahmet ve Annesi Fehime	V/1938	Düveyr köyünde Araplık cereyanına karşı durduklarından Usbeciler tarafından gizlice evlerine girilerek hancelerle öldürüldüler.	Yaşlı bir hemşiresi

EK-36/b

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

DEĞİŞİKLİKLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞINI

Hatayın istihlâsı davasında hayatlarını feda eden
şüheda ailelerine Partice
yapılacak yardım

Aile ismi	Bir aile için	Beher fazla nüfus için	Her ay verilecek L . İ . R . A
Bekir ailesi	10	+	5 = 15
Mustafa "	10	+	1 = 11
Abdullah Kabur ailesi	10	+	9 = 19
Müseyin Ali Zehra "	10	+	2 = 12
Beysade Ahmet ve annesi Fehime "	10	+	0 = 10
			67

Bu husus Hatay Valiliğine,
C.H.P.Seyhan Bölge Müfettişliğine
ve Hatay C.H.P.Vilâyet İdare Heyeti
Reisliğine yazılmıştır .12/XII/939

EK-39/a

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ

Emniyet Umum Müdürlüğü

H.S.

Sıra : .....

Husulî : .....

Umumi : 3114-

1517/1939
H: Hatay anlaşması
nın Suriyedeki etkileri
hakkında

Başvekelet Yüksek Makamına

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

1-Türkiye-Fransa arasında Suriye tahdidi Hudud muahedesinin tadili ile Hatayın ana vatana ilhakı anlaşmasının Suriye partileri üzerinde vüude getirdiği tesirler hakkında alınan malumat ilâk olarak takdim kılınmıştır.

Yüksek bilgileri için saygı ile arz ederim.

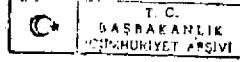
2-Başvekelet Yüksek Makamına; Genelkurmay Başkanlığına, Riyaseti Cümhur U. Kâtipliğine, Hariciye Vekâletine arz edilmiş, Milli Em, Es, Reisliğine yazılmıştır.

Dahiliye Vekili

[Handwritten signature]

-15-2939

EK-34/b

402
Sarinay

A-Kitli Vatanîye

Hatayın anı v. tını ilhaki mahâderinin imzalanması üzerine kitli vatanîye partisi usun bir beyanname neqr ederek hadiseyi protesto etmiştir. Bu parti 30 haziran cumâ günü bütün cemilerde bu mevzu hakkında hararetili nutuklar söylemesini istemiş de Şam ve Halep'de bu gibi cıyasi tezahürlerin yapılmasına Fransızlar men ettiğinden ancak Deyrizer, Hama ve Humus'da yapılabılmıştır.

Kitli vatanîyenin yakında bir kongre toplayarak hem Fransızların Suriyeyi tatbik etmekte başladıkları yeni idareyi hem de Senonah meclisinin görüşmelerini haber alınmıştır.

B-Şehbender partisi bir beyanname

Şehbenderiler henüz neqr etmemiş ve Hatay halkının da umuri bir teşakür göstermemişlerdir. Yalnız bunların neşiri efkârı olan El-Nida, El-Ekram gazeteleri pek hararetili makaleler yazmışlar ve bu vaziyetin mes'ulu ad ettikleri vatanîlere hücum etmişlerdir.

C-Uşbetül Amalül Kuvvi partisi

Uşbetül Amalül Kuvvi partisi hadise üzerine derhal toplanarak ilhaki mahâderinin protestoya karar vermişler ve milleti bu cemiyetin şu telgrafına çektilerlerini:

"Bizim vatanımızdan haber verdiğiniz gibi Fransız ilhaki mahâderi hakkında Senonah Cemiyeti ilhaki ve onun tepehürarından bir olan ad edilmedi kararlandırmıştır. Fransızlar asarlarından beri aradıkları olan bir toprakta tek başına yabancısı bir devlete terk etmesini anlayamayız. Çünkü milletler cemiyetinin göndermiş olduğu komisyona da şikâyet ettiğimize ve bu şikâyetin üzerine uğu araptır. Fransız milletler cemiyetinin memuru olarak onun memuru Suriye vassiyetini ifa suretinde burasına geyen neqr olarak tasarruf etmek isteyen bu safiate uhuzinde bulunan bilcâmle haklarını reddi için eder. Uşbetül Amalül Kuvvi bu şikâyetin üzerine ileri sürerek arap vatanının bir parçası olan içkenderunun hakmazlıklar korumasına milletler cemiyetinin ve Fransız Parle mentodundaki karar edip."

D-El-şebibetül Vatanîye

Esli demir şebibetül cemiyetinin bekayası olan El-şebibetül vatanîye cemiyeti de toplanarak hadiseyi protestoya karar vermiş ve ali kemisere çektiği bir telgrafına tasaddüflerini bildirmiştir.

E-Suriye meclisi

Suriye meclisi meb'usları da hadiseyi red ve protesto etmiş ve reis Paris el-Huri vasıtasıyla şu telgrafına çekmişlerdir:

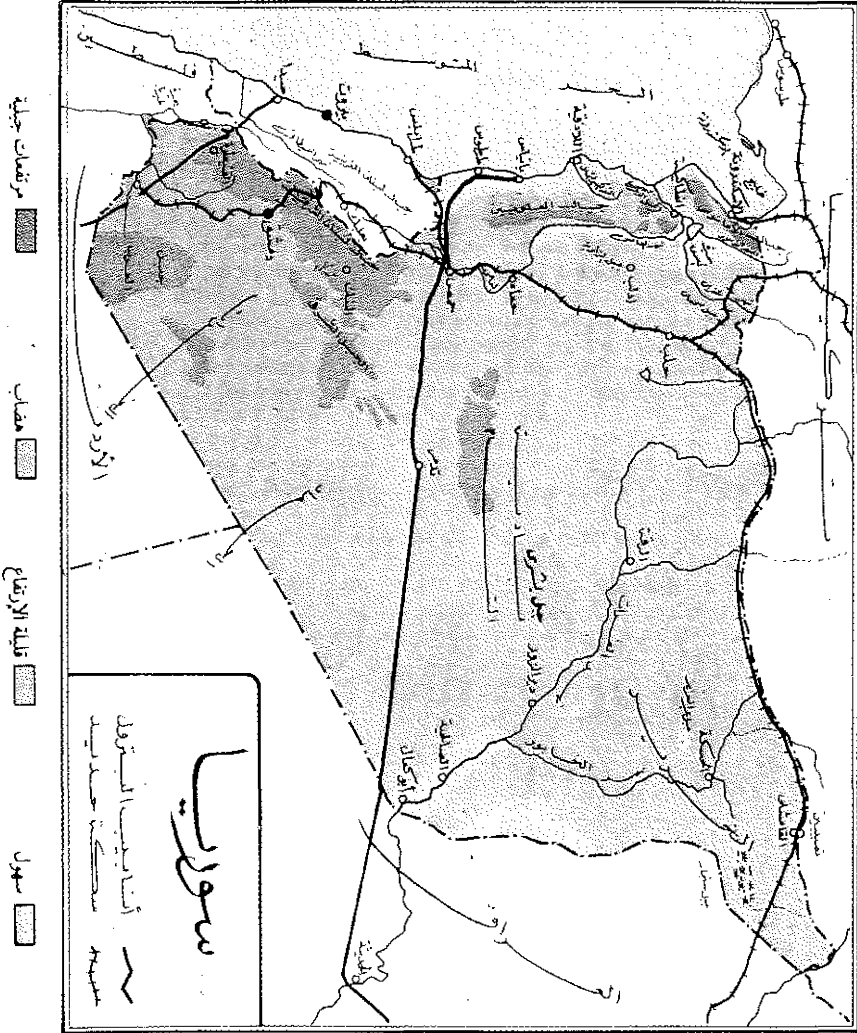
EK-34/c

"Suriye meclisi Fransız yabancılara bir devletin Suriye topraklarının bir kısmını elden alarak iskan eden bu devletin topraklarına ilhak etmeğe matuf olarak akd ettiği muahedeyi protesto eder, Meclis, milletler cemiyeti tarafından Fransaya emanet edilmiş olan bir toprak parçasında vukua gelen bu faciayı protesto etmekle beraber tekmil vatanî haklarını muhafaza eder ve hukukta devlet namına ve Suriyelilerin hukukunun muhafazası için akd olunan işbu muahedenin tasdik edilmesini talep etmektedir. İşbu resmî Fransız parlamentosuna ve milletler cemiyetine bildirilmesini dileriz."

Şan meclisi Fehri 61-Beradi hitlinin neşir vasıtasıyla elden alarak Suriye topraklarına emanet edilmiş olan Seneck'in toprakları tarafından geri alınacağına bildirerek Fransızlara da hücum etmiştir. Bu eser daha matbaada iken Fransız cemiyeti üyeleri tarafından toplatılmıştır. Bundan başka Suriye'deki komünistlerin de ilhakı protesto eden beyannameleeri Fransızlar tarafından toplatılmıştır.

Seneck meclisini cemiyeti de bir telgrafle haberdar ederek protesto etmiştir.

DK-39

خريطة رقم (١٢)